

Надежда Мосусова

КОРЕСПОНДЕНЦИЈА ИЗМЕЂУ ПЕТРА КОЊОВИЋА (1883-1970) И ЗДЕЊЕКА ХАЛАБАЛЕ (1899-1962)

Айсиџракџи: Међуратна преписка између два истакнута музичара из Југославије и Чехословачке, композитора Петра Коњовића и диригента Здењека Халабале (Chalabala), приказује извођење опере *Кошћана* на чешким позорницама, у Брну и Прагу, 1932. и 1935. године. За ове прилике дошло је до прераде комплексног музичко-сценског дела каква је *Кошћана*, за шта је иницијативу добрим делом давао диригент опере у Брну, Здењек Халабала. Ретуширање и допуњавање партитуре одвијало се преко писама, на релацији Брно - Загреб, касније Праг – Загреб или Праг - Београд. У периоду 1932-1940, колико је преписка трајала, размењено је око 100 писама, углавном сачуваних у композиторовој заставштини.

Кључне речи: Коштана, Петар Коњовић, Здењек Халабала, Бора Станковић, Брно, Праг, либрето, оперска драматургија.

По оснивању двеју нових држава за време и после Првог светског рата, Чехословачке републике и Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, касније Југославије, биле су културне везе (неговане и од раније) врло живахне и потпомагане такође са државних врхова (као што је то, на пример, био случај са састанком управа словенских позоришта у Београду 1923. године). Наставила су се гостовања, долазак еминентних чешких уметника у Југославију, у Београд, одлазак на студије у Чешку српских студената музике (који су добијали у ту сврху државне стипендије) и, што је било ређе, изводила су се српска музичка дела у Чехословачкој. Једно од таквих дела, које је оставило трага и у чешкој јавности била је опера *Кошћана* Петра Коњовића. Завршена 1928/29. године, изведена први пут у Загребу 16. априла, у Београду 27. маја, у Љубљани 7. новембра 1931. године, доспева *Кошћана* у Брно, где доживљава премијеру 22. септембра 1932. године.

Коњовићева опера је на свим својим извођењима, од почетка до краја, имала увек неподељену љубав и ревност свих извођача у Југославији. Слично је било и у Чехословачкој, на сценама Опера у Брну и Прагу, када су се за ово српско дело zaloжили сви певачи и, нарочито, диригент Здењек Халабала. Овакво презентирање српске музичке културе било је врло успешно. Уз то, премијером

у Брну, долази *Кошћана* у сферу занимања западних критичара и музиколога (издавачка кућа *Универзал* заинтересовала се за Коњовићеву оперу), а сам Халабала, који је недвосмислено показао колико му је стало до Коњовићевог дела, предлаже композитору да се опера местимично оркестарски дотера (што је он почео да ради и пре премијере у Брну) и да се неки драматуршки потези више истакну. Поводом његових предлога и њихове реализације долази до обимне кореспонденције, која траје скоро једну деценију и броји око 100 писама, а можда и више, чиме се жели рећи да се није све од писама сачувало.¹ У преписци су обухваћене и припреме за обе премијере, у Брну и у Прагу, последња 14. децембра 1935. године, као и сви ретуши (термин који су углавном употребљавали и композитор и диригент *Кошћане*), додаци, премештања и докомпоновања у самом делу. Било је сасвим упутно у ову кореспонденцију укључити и друга писма која се односе на спремање *Кошћане* у Чехословачкој.

Када је композитор привео крају *Кошћану*, почео је одмах размишљати о њеном пласману у Југославији и иностранству. Искористио је присуство оперског певача и редитеља Здењека Книтла у Загребу и Београду, ради превода *Кошћане* на чешки језик. Обратио се агенцији Centrum у Прагу, која је требало да прикаже и понуди његову оперу позориштима у Чехословачкој. Пресудни корак је начинио Никола Цвејић који се у то доба, на врхунцу славе, налазио као стални члан, солиста у опери, у Брну. Он је однео литографисани клавирски извод Коњовићеве опере у своју матичну кућу и заинтересовао тамошњег диригента Халабалу за ново и за странце свакако необично оперско дело. Потстакнут и успесима које је *Кошћана* пожњела на извођењима у главним градовима Југославије, Халабала доприноси да се Коњовићево дело стави на репертоар опере у Брну и да он лично буде његов главни музички извођач, а Бранко Гавела, који је од 1931. био ангажован у Брну, његов редитељ. Убрзо је Халабала, будући

¹ Писма писана Петру Коњовићу, као и цела његова заоставштина, налазе се у Музиколошком институту САНУ. Писма која је композитор упућивао Халабали доспела су приватним путем писцу овог рада. После Халабалине смрти, његова удовица Бела Розумова (колоратурни сопран, дебитовала у Љубљани у улози Марженке, 1923), на сугестију своје пријатељице Марте Велар-Рак, солисткиње загребачке опере (иначе преводиоца на чешки и немачки језик текстова Коњовићевих композиција), послала је Коњовићеву кореспонденцију у Београд, обавештена од стране гђе Рак, да је писац овог рада аутор монографије о Петру Коњовићу. Халабала је Коњовићу писао на чешком, Коњовић на чешком и понекад на српском (преводиоца са чешког језика на српски језик је Александра Томашевић). Писма на српском језику писана су у оригиналу латиницом.

да је поред дириговања студирао и композицију - код Леоша Јаначека, - почео да даје Петру Коњовићу сугестије како да унапреди своје дело и у погледу инструментације, а и са чисто драматуршко-композиционе стране. Коњовић се и сам одлучивао да дело преради (без обзира на одличне критике које је добио у Брну, касније у Прагу), те је подстрек Халабалин дошао у прави час. У какве је све детаље улазио показује да се унео у *Кошићану* до те мере, као да је он њен аутор. Петар Коњовић је многа своја дела преправљао, нарочито *Кошићану*, до које му је било посебно стало.

«Питан сам више пута зашто тако често прерађујем своје композиције? Одговор је једноставан и увек исти: мењам само оне које сматрам недовршенима и које ме увек изнова интересују, као постављен проблем а интересују ме све дотле док нисам уверен да је дело добило ону јасноћу какву упорно тражи идеја и основа из које је потекло. Има ствари на које се не бих никад вратио, чак ни кад би неки технички ретуш био евидентно потребан. Али тамо где реализација основне идеје намеће сложен облик, онде сматрам да та композиција као и њена форма, у коначном изразу мора да добије пуну или бар довољну јасноћу да не би о оном што сам хтео настајао неспоразум: неспоразум између онога што се хтело рећи и онога што се рекло.»²

Даље се композитор у вези са *Кошићаном* позива на чињеницу да је писац истоимене драме Бора Станковић мењао више пута свој текст. Станковић је то доста чинио и на подстицај других литерата.³ По Коњовићу је недостатак главног лица у драми, како је не само он сматрао, проблем који није од прве у опери решио. «У почетку имао сам пред собом главни циљ да идеју *Кошићане* као и Станковићев текст, пробран већ онда баш као и лирски текст народни, дигнем на виши музички план који обезбеђује јединствен уметнички израз симфонијским карактером музичко-драмског стила. Тај део проблема, мислим, да сам већ онда био потпуно решио, првенствено зато што сам реалистичком музич-

² Уочи репризе, боље рећи премијере нове верзије опере *Кошићана* 29. маја 1940. у београдском Народном позоришту, композитор је дао два интервјуа дневним листовима: *Композитор Коњовић о «Кошићани»*, Политика 37/1940, бр. 11487, 10. и *Слово о новој «Кошићани»*, Време, 20/1940, бр. 6560, 28. Оба су такође штампана у Коњовићевом есеју *Разговори о Кошићани*, Књига о музици (српској и славенској), предговор и редакција Стане Ђурић-Клајн, МС Нови Сад, 1947, 110-116. Коњовићеви написи садрже и интервјуе које је давао у Брну и Прагу, поводом извођења *Кошићане*. Из цитираних писама се види како је до интервјуа долазило.

³ Синиша Пауновић, *Бора Станковић и Бранислав Нушић иза завесе*, «Мучни пут Борисава Станковића», Београд, 1985, 24.

ком декламацијом тексту сачувао сву музичку пластику као ванредно важан удео у драмској архитектоници овог сижеа.»⁴

Пре него што ће у том тексту одати признање Халабали, Коњовић набраја које је све промене извршио у *Кошћани*. Нама је потребно да се подсетимо како је прва верзија опере, са премијерама у Југославији 1931. и у Брну 1932. изгледала: 1. слика, у кући хаџи Томе, на Ускрс. Страх кћери, незадовољство мајке, љутња оца. 2. слика, на имању хаџи Томе Собина, у околини Врања. Прва појава Коштана са којом хаџијин син Стојан прави веселје, у које ће се касније укључити и његов отац. Слика се завршава балетском сценом. Раздрагани хаџи Тома води Коштану и Цигане својој кући. 3. слика, наставак веселја код хаџије, уз негодовање његове жене Кате на другој страни сцене, праћене испадима Стојанове љубоморе. 4. слика је у Митетовој кући, на почетку обимна балетска сцена, *Велика чочечка*, затим преокрет, јер је Коштана својим певањем скоро довела Миткета до самоубиства. Појављује се Арса, кмет и рођак Миткин и хаџи Томин, који наређује Коштаниним родитељима да ћерку удају за бесловесног Асана. Оркестарски интерлудијум (*Кестенова џора*). 5. слика, циганска махала у Врању, Коштана, очајна, спрема се на нежељено венчање. Стојан не успева да је наговори на бегство, Митке не жели и не може да је спасе. Коштану скрхану одводе у цркву.

Измене у овој концепцији (која се такорећи дословно држи књижевног оригинала), како их је набројао и протумачио композитор, јесу следеће: у 1. слици динамизам сцене појачан ансамблом хаџи Томе са грађанима. «Друга новина је у томе што је сада прва и друга слика спојена симфонијским интерлудијем *Собина*. Тај интерлудиј – написао сам га за премијеру *Кошћане* у Прагу 1935, - сложен је из мотива прве и друге слике да би се, у симфонијском ткиву приказало расположење којим је завршена прва а које ће да постигне градацију у другој слици.» 2. слика има нов финале, заправо премештена је балетска сцена из четврте слике у другу, са отстрањивањем првобитног њеног балетског финала са хором *Пошла Ванка на воду*. 3. слика има подељену сцену и симултану радњу. На врхунцу хаџи Томиног заноса појављује се Ката и проклиње Коштану.⁵ «Највећа промена, међутим, у целокупној овој обради *Кошћане* у томе је што се после треће слике, уноси као четврта, једна нова кратка, једва од 12 минута. Природно да је

⁴ *Разговори о Кошћани*, Књига о музици, 112.

⁵ Симултана радња је на том месту наговештена већ у Станковићевом комаду, док је у опери потенцирана у 3. слици појава мајке Кате која проклињање упућује директно Коштани.

уношење нове слике која је Коштану довела у први план акције, - док је она по Станковићевом драматском основу само мотив али уствари, само позадина, такорећи платно на коме се везе сценски вез, - тражи и прераду драматуршко-режисерске концепције претпоследње слике.»⁶ Да створи нову слику, која код Станковића не постоји, Коњовић се послужио у малој мери својим текстом али углавном пишчевим репликама, посежући за другим његовим делима (*Нечистија крв*).

Нова, 4. слика догађа се «у кућерку Коштанином». Њени родитељи су сами, у ишчекивању. Утрчава Коштана (пошто је напустила хаџи Томину кућу). *Салче*: Синко! Побегла! *Гркљан*: Побегла? *Кошћана*: Побегла! Ал' од кога бежим? Па шта сам ја? Ко сам ја? Зар нисам и ја човек? *Гркљан*: Циганка, синко! Чочек! А чочек није човек! А лепота и младост за време је! *Салче*: А Стојан? Хаџија? А преседник? *Кошћана*: Не питајте.- Не питајте ме ништа! Одлазите, одлазите! Сама хоћу да сам, - сама! *Гркљан*: Све ће то зло да се сврши! (Родитељи се удаљавају). *Кошћана*: Шта хоће то сви? Шта желе од мене? – Да им певам... и играм... да лепоту и снагу негујем! Да сам све беља, све страснија? И сви то хоће! Сви! Сви! Не гледају ни род ни доба! Само, зашто, зашто ме проклела хаџика? Та какво јој зло учиних? Колико ме уплашила! И шта је хтео стари кад ме задржао саму? - Да ме постиђену баци Стојану под ноге... да ме згази! Па докле овако? Понизна, послушна! Нашто ми бацају дукате, злато, хаљине? Нашто све то кад ме уморну, испијену, одбацују, - јер сам Циганка! И само док су бесни, пијани, болесни...дотле ме траже, а после – у чергу, међу Цигане, међ белосветски свет! Аман! Не тамо! Никада, никада тамо! Никада међу њих! *Једна Циџанка*: Коштана, хајде, зову те! Без тебе не може! *Кошћана*: Одлази! Увек једно па једно... Пролазе ноћи и увек врисак, пуцњава, дим... Лудило и бес! А и сви ови, око мене, мати, отац, дружба! Паре би... Паре би хтели, паре би само да грабе! Паре! И зато ме чувају! – Зар што им више певам, - да сам све више сама, туђа! Чија сам ја? Чија? (Ушуњао се *Асан*, непримећен) А Стојан? Рад њега страдам, патим, - а он ми не може близу! Митке, Митке мој добри!... Где је мој спас? Ох, зна л' ко душу?... Тишина, тишина где је, да ме у њој подузме оно, када ми кроз тело струји чудан и врео немир, - кад бих од чежње, од чежње за нечим што не знам шта је,...да јаукнем! Ал не ова, - не ова!

⁶ *Нав. дело*, 113, 114. О својим побудама за прераду *Кошћане*, Коњовић се изјашњавао и у другим приликама. В. Надежда Мосусова, *О «Кошћани» Пејтра Коњовића*, *Arti Musices 2*, Zagreb, 1971, 154, 155. Иста, *Пејтар Коњовић на сцени Београдске Опере*, Нови Сад, Сцена, 1968, бр. 6, 632, 633. В. такође Мосусова, *Кошћана у опери*, Театрон бр.7, октобар 1976, 90.

Друга, друга је Коштана! Да! Друга, права! Та што ником не пева, ником не игра! Да јој нико не плаћа, нико јој не заповеда! Њој, њој да се предам, да ме залуди, свлада...Да ме свлачи... љуби дубоко, дубоко у уста, да ми буди најслађе, најлуђе, жеље...Ја нећу ни песму, ни свирку: ништа! Јер док су сви око мене, - ја сам им роб! А хоћу своја да сам! Своја! Слободна! Сласти! Страсти! Сама, сама! Сама хоћу да сам! (*Асан* се приближио) Ко је то? А ти си! Ти! Не! Одлази! Ил' не ти, - ја ћу! (Побегне из кућерка, *Асан* пружа за њом руке, завеса пада).⁷

То што је Коњовић изложио у поменутих интервјуима 1932, 1935. и 1940. године прошло је дужи пут, од почетака припремања *Кошћане* у Брну, преко премијере у Прагу, до поновне премијере у Београду, која је требало да буде круна рада, Коњовићевог и Халабалиног. И због тога је композитор желео да види свог пријатеља за пултом београдске Опере, што се није остварило, јер је у међувремену нестала слободна чехословачка држава и започео Други светски рат.

* * *

Писма која су пред нама нису само радни дневник прерађивања и дотеривања једне изузетне музичко-драмске композиције, већ и у једном сегменту средњоевропска историја музике и извођаштва у амбијенту који је такоређи неповратно нестао, оставивши поколењима лепе успомене и истакнуте уметничке резултате.

* * *

Интензивна преписка је започела у лето 1932. године. Пада одмах у очи да је оновремска пошта функционисала беспрекорно. Писма из Брна за Загреб или из Прага за Београд стизала су за два дана. Често и за само један дан. Тако су могли бити изведени разни композициони захвати, писмено, такоређи у последњем моменту. Вреди да се спомене у аналима историје поштанске службе.

Здењек Халабала Петру Коњовићу

Поштовани и драги маестро,

14. VII 1932.

Очекивао сам после телефонског разговора Ваше љубазне извештаје у вези са обећаним ансамблом. Сигурно на њега рачунам и убеђен сам да је само чињеница што је *Кошћана* отказана до следеће сезоне, проузроковала то што ми до сада нисте послали композиције.

⁷ Текст преузет из либрета (дефинитивне верзије) опере *Кошћана*, објављеног у изд. Просвете, Београд, 1959, 41-43. Либрето *Кошћане* објављен је такође уз плоче у издању ПГП, Београд, 1983.

Ваше веома лепо дело припремили смо већ музички и режијски у грубим цртама и бринемо се са пријатељем Гавелом поштено да му пред овдашњом публиком изборимо стопроцентни уметнички успех.

Кратак ансамбл (клавирски извод, стр. 105) «Тешка је и стара та песма» - који би у расположењу потрајао и израстао из арије хаџи Томе. Сола би могла да наступају експозицијом, затим би се прикључио дистинговано хор. Довољно је 8 до 10 тактова, који ће сигурно на овом месту бити убедљиви.

Клавирски извод стр. 96 и следећи (петчетвртински такт све до «Стамено, мори Стамено») – ова партија ми као композиција није сасвим јасна – не могу да пронађем из чега је изведена и из чега израста. - Драматуршки је ово место веома важно, пошто управо овде конфликт треба негде да продре. Схватам да се у овом 5/4 такту прелама хаџи Тома, његова околина се опушта и после буре долази опет весеље. У карактеристици ми то не изгледа довољно изоштено – молим, напишите ми како ово место замишљате – да ли нисте евентуално размишљали о томе да ово место дубље прокомпонуете.

На крају бих молио да будете љубазни да ми саопштите какви бубњеви треба да се користе иза сцене у последњем чину (V). У партитури не постоји прецизнија ознака.- У Брно ћу стићи 30. овог месеца. Ансамбл ми пошаљите овамо до 5. августа на позоришну адресу.

Са нестрпљењем очекујем Ваше присуство на премијери у Брну, милостивој госпођи љубим руке и Вас уз поштовање срдечно поздрављам и остајем Ваш Здењек Халабала.

Халабала Бранку Гавели

Сплит, Југославија

25. јула 1932 (поштански жиг)

Драги мој Бранко,

Данас сам добио писмо од госпође Штеркове – пишем Ти одмах пошто ме је вест да моје писмо ниси примио веома оне-расположила. Ја сам писмо за Тебе и у њему приложено писмо за г. Коњовића већ одавно послао на Твоју адресу у Загреб. Моје писмо се већ сигурно налази у Загребу пошто сам на њему назначио и своју повратну адресу. Пиши нека Ти га пошаљу од куће. Молим да Коњовић одмах приступи компоновању ансамбла. Крајње је време – мислио сам да је већ композиција завршена и да ће ме када се будем вратио у Брно (2. августа) већ чекати у позоришту. Пошаљи ми скице костима за жену у *Кошћани* (мисли свакако на женске костиме – НМ) . Писао сам Ти о томе у писму. Милостивој госпођи љубим руке, Тебе срдечно поздрављам и остајем Твој Зденко.

Нека ми Коњовић напише метроном петог такта на стр. 55 и шестог такта (2/4 6/8) стр. 55 (♩ = ♩. = ♩ ? ? ?).

Да ли су истоветне четвртине из 5/4 такта са осминама из следећег такта? Је ли тамо *Più mosso*?

Бранко Гавела Петру Коњовићу Сплит, 22. јула, 1932.
Многопоштовани г. управниче,⁸

Добио сам јучер тек приложено писмо Халабалино намијењено Вама. Молим Вас да му учините по могућности како жели. Колико сам се могао увјерити сви су његови приједлози оправдани а њихово испуњење нипошто не квари стил и линију Вашег дјела. У писму које Вам шаље додаје да би било веома важно да цијели материјал има што прије у рукама. Он како ми пише моментално ради на партитури. Дајем Вам његову адресу па ако желите можете се у питањима у којима сте Ви другог мушљења директно с њим споразумјети. Ја одлазим прије 1. у Загреб па ћемо се скоро видјети. Сутра полазим с цијелим великим друштвом на тако дуго очекивани излет бродом. Идемо на Вис, Мљет, Корчулу и Пељешац.

Много Вас поздравља Ваш Гавела

Коњовић Халабали (на српском језику)
Народно позориште Загреб, Франкопанска 10/1
Новосадско-Осјечко 24. јули, 1932.

Врло поштовани и драги маестро, данас сам примио, из Сплита, од г. др Гавеле, Ваше драго писмо од 14. о. м. Хоћу да Вам одмах одговорим и да Вам поново захвалим на толико интензивном интересовању за моју *Кошћану* и њену приправу премијере у Брну.

Писао сам недавно и господину интенданту Јиржиковском⁹ и захвалио му на том што сте премијеру моје опере ипак одгодили на почетак идуће сезоне.

Нисам Вам до сада био послао, телефоном обећан ансамбл, - у финалу великог балета, на почетку IV слике, - јер сам чекао да од дра Гавеле чујем детаљне Ваше жеље. Тај је ансамбл готов, партитура, инструментирана, такође, и ја ћу Вам га послати за који дан: потребно је само да га препишем. Тај ансамбл доноси (четврти

⁸ Петар Коњовић је од 1926. године био управник Осјечког, касније Новосадско-Осјечког Казалишта. Често је са својим позориштем одлазио на гостовања по Југославији, у Сплит, Дубровник, Суботицу, Сомбор или Загреб.

⁹ Вацлав Јиржиковски, драматург, управник Земаљског позоришта у Брну.

но од најмилијих: међутим, како то често бива, то не мора значити да ми је оно и успело. Само ја одиста не знам и не бих знао то место другачије компоновати. Понављам, ту је најважније наћи прави речитативно-парландо-ритмички темпо и оштро изразити вредност четвртине. Исто тако, на том месту, необично је важно да Митке добро доноси тај мелодизован и ритмизиран *parlando*.

На последње Ваше питање, о томе какви бубњеви да се употребе за сценом у V Слици, извештавам Вас да је (за сценом!) велики бубањ (*tambour grande*), обични, само има да се удара *piano*, и *Tamburini*, ударати исто тако *p*. У оркестру, у V Слици *Timpani* и *Tambour piccolo*.

Г.др Гавела ми је рекао да сте учинили неколико скокова. Волео бих да сте ми саопштили на којим сте то местима учинили.

Ја ћу настојати свакако да дођем у Брно и надам се да ће ми то бити могуће. Ако не бих могао доћи баш на премијеру, дошао бих раније, за време последњих проба. За сада још у том погледу не могу да знам ништа одређено. Др Гавела ми пише да ће се за који дан вратити из Сплита у Загреб, па ћемо онда још о неким детаљима поразговорати. Тако је могуће да ћемо наћи можда једну варијанту за последњих неколико тактова на крају V слике (крај опере), о којем већ одавно имам једну нешто другачију комбинацију.

Моја Вам жена срдачно захваљује на сећању и моли Вас да поздравите најлепше Вашу госпођу, уз израз и мог личног поштовања.

Вас најсрдачније поздравља, одани Вам Петар Коњовић

Коњовић Халабали (српски)

Драги маестро,

Сплит, 7. августа 1932.

Има два дана како сам у Сплиту и ту сам примио Вашу експрес карту од 25. VII. што сте је послали г. дру Гавели, и у којој питате за метрономску меру 2/4, 6/8, 5/4 такта на страни 55 клав. извода. Ја овде немам клавирски извод, али мислим да се ради о овом месту, *par exemple*:

Ката

A $\frac{2}{4}$ што се у њу загледа,

B $\frac{6}{8}$ очи јој испале,

C $\frac{5}{4}$ ох, син - ко,

А и В тактирати на два, С на један (нешто шире, четвртине, нервозно), quasi Andante non troppo, не знам како је означено!

Овде немам ни метронома ни клавирског извода. Ако Вам метрономски још шта није јасно пишите ми у Загреб (Франкопанска 10/1) где сам сигурно од 12. о.м. до 20-22. VIII, па ћу Вам моћи прецизно јавити, јер бих код г. Барановића фиксирао метрономски.¹¹

Надам се да сте примили партитуру ансамбла и балетског финала што сам Вам послао из Загреба 27. јула у Брно на театар. Јесте ли задовољни? Још увек не знам хоћу ли моћи допутовати у Брно и желео бих то свакако.

Ваша дирекција ће ми учинити велику љубазност ако на премијеру позове критику из Прага, Беча и Берлина (бар некоје главније), а исто тако и едиторе (издаваче), Universal Edition и Schott.

Чекам нестрпљиво Ваше вести, да ли сте послатом партитуром задовољни? Рукољуб Вашој поштованој госпођи, Вас много и срдачно поздравља и поштује одани Вам Петар Коњовић.

Здењек Халабала Петру Коњовићу (одговор на његово писмо од 7. августа). Халабалино писмо је без коверта и без датума. Вероватно почетак септембра 1932.

Поштовани и драги маестро,

Пре свега желим да Вам се захвалим што сте ми послали финале балета и ансамбл - свиђа ми се и урадићу обадва. Пре извесног времена замолио сам дра Гавелу да ме извини што не пишем пошто је управо почетком сезоне наврла таква гомила посла да нисам знао шта пре да узмем у руке.

Питате ме за измене и понеке захвате - морао бих о томе на дугачко да Вам пишем и вероватно да преко писма много штошта не би било јасно - желим да Вам кажем само толико: да ме је Ваша опера потпуно одушевила егзотичном лепотом за нас сасвим новог фолклора и да је све што сам био предузео било усмерено искључиво на то да изборим *Кошћани* стопроцентни успех. Измене и ретуше којих има веома мало извршио сам након веома зрелог размишљања (евент. након искустава у аранжирним пробама¹² на

¹¹ Крешимир Барановић, директор загребачке Опере, дириговао је *Кошћану* на премијери у ХНК.

¹² Мисли се на прве режијске пробе. Јасно је да се музичко-сценско дело може потпуно открити тек на бини. Тако је и Халабала дошао на мисли о преради, гледајући оперу. Ако је први редитељ своје опере композитор, други поред њега свакако је диригент.

позорници) са највећим пијететом и љубављу. За то молим да ми за сада верујете и стрпите се до премијере, која ће бити у суботу 17. о.м.

Уговорио сам са Радио-журналом града Брна, уочи првог извођења, тј. у петак 16. о.м. увече «пола сата са Петром Коњовићем, аутором *Кошијане*, поводом наше премијере». Треба до понедељка да саопштим Радио-журналу да ли желите рећи у микрофон неколико речи о себи и своме делу (предавање се хонорише). Чланови наше опере би затим отпевали неколико одломака из *Кошијане*. Била би то умесна пропаганда и волео бих да то учините. Опера ће се у целини преносити приликом неке од каснијих реприза.

Не заборавите, молим Вас да нам пошаљете одговоре на питања, да бисмо их могли благовремено објавити. Истовремено Вас молим да пошаљете 2-3 фотографије у рекламне сврхе. Фотографије на сјајном папиру. Пошто је у материјалу врло много грешака и на многим местима недостају, према партитури, читаве партије и пошто променом тактова и пауза штимови постају непрегледни, направило је позориште нов материјал.

На крају молим да напишете како треба да буде фразиран мотив Велика чочечка игра, клав. извод стр. 164. - дрва (кларинети)? Legato или staccato? Да ли су лукови (лигатуре) увек simile? У осталим инструментима увек исто?

Истовремено Вас молим у име певачког и музичког друштва «Филхармонијска беседа», да одржите увече 15. о м. У музичкој сали друштва предавање о *Кошијани*, са одломцима. Такав је овде устаљен обичај и састаје се тамо велики део овдашње музичке јавности у сасвим интимном амбијенту. Такорећи сваки значајан музички догађај се овде на овај начин представља.

Очекујем Ваш одговор, руке љубим милостивој госпођи, Вас срдачно поздрављам и остајем Ваш Зд. Халабала

Референте и Едицију смо позвали.

Гавела Коњовићу

Многопоштовани г. управниче!

Брно, 1. септ. 1932.

Хвала Вам на Вашем брзом одговору. Не љутите се, молим, што сам Вам у Вашим ионако тешким финансијским бригама хтео напртити још и нову. Ја сам своју исплату у Сплиту међутим и иначе одлучио уредити. А сада к важнијим стварима које се тичу *Кошијане*.

1/ Радио Брно хтео би са Вама приредити репортажу о *Кошићани*, и то 16. увече, спојену с пјевањем примјера из дјела самога. 2/ 15. увече хтјела би Филхармонијска беседа то исто приредити у својој сали. Гледе језика немајте бриге. Халабала тврди да говорите врло добро - а текст и за једну и за другу (мисли репортажу - НМ) могли бисте унапријед дати на пријевод па онда читати. А није никаква несрећа ако се будете помагали хрватским ријечима. 3/ *Кошићана* ће свакао бити преношена на радију, но не премијера. Стручњаци ми кажу да је искључено да је Готовац добио три хиљаде круна. Хонорар износи максимум 1.500 (и у Прагу), а он је оних 3000 добио јамачно за *Морану* и за концерт скупа. 4/ Lidove Noviny жели интервју с Вама. Ја ћу Вам скицирати питања (Ви их можете по вољи измијенити), а Ви ми молим напишите одговоре хрватски. Балатка ће их овдје превести. I/ Ваше мишљење о опери, о њеном културном значењу, будућности etc. II/ Ваш однос према фолклору, тј. Ваше мишљење како треба изгледати наша опера. III/ Ваш однос према чешкој музици. IV/ Ваше мишљење о театру у вези са опером. Ваша искуства директора опере и управника. Eventualia.

5/ Осигуран је долазак на премијеру др Хајнсхајмера (Heinsheimer), шефа оперног одјељења Universal Edition. Био сам лично у Бечу и говорио с њим да улази као озбиљан купац, а доводи са собом некоје бечке критичаре (Dr. Paul Stefan). Шта је са прашким критичарима не знам Вам рећи, јер је то преузео Халабала. 6/ Молим смјеста Вашу фотографију. 7/ Др Хајнсхајмер, Беч, Universal Edition (адресу тачну не знам, налази се тамо код Карлсплаца, но наћи ћете је код сваког продавца музикалија) желео би се прије представе информирати и упознати с текстом. Ако Вам је икако могуће пошаљите му онај свој њемачки пријевод, и то смјеста. Не шаљите му Klavierauszug. Имам искуства да тај извод не дјелује добро на људе који не познају оперу. Молим послушајте тај мој савјет.

Мој долазак к Вама одгодио бих свакако на вријеме кад будете у Сплиту. Не путује ми се никако у Војводину. Уосталом о томе свему надам се договорит ћемо усмено, кад дођете овамо. Ја путујем одмах послје премијере у Праг. Много Вас поздравља

Ваш одани Гавела

Петар Коњовић Халабали (одговор на писмо од септембра, на српском језику).

Драги маестро,

Загреб, 6. септ. 1932.

Хвала Вам и овај пут на љубазном писму: импресиониран Вашом срдачношћу и љубављу за моју *Кошићану* узимам са захвалношћу и задовољством на знање сва Ваша саопштења.

Много и искрено бих желео да чујем Вашу интерпретацију моје партитуре и да видим поставу на Вашој сјајној сцени. Одлучио сам да свакако дођем у Брно, само у тој ствари има још и Министарство у Београду реч. Добијем ли потребно отсуство, јавићу, најкасније у понедељак 12. о.м. депешом дефинитивно свој долазак.

Ма да сам г.др Гавелу телеграфски обавестио да се примам да у Радиу држим 16. 9. уз интерпретацију, конферансу о свом делу, волео бих више да Ви говорите о њему сада када партитуру познајете кроз. Уосталом како о свему томе тамо одлучите.

Што се тиче ритма у «Великој чочечкој игри», све је *staccato*, и у свим инструментима исто тако.

Материјал, пре него што Вам је био послан, дао сам кориговати у загребачком Казалишту, према њиховом материјалу: непријатно ми је да је ипак остало тако много грешака, али мислим да ће Вам се преписивање новог исплатити лакоћом у раду.

Фотографије, на жалост, немам никакве друге осим ових репродукција из Љубљане што су ми послали. На знам да ли ће Вам што користити.

Молим Вас да са милостивом госпођом, као и са осталим нашим пријатељима, изволите примити срдачне поздраве од моје жене и мене, као и од госпође Рак.

Одани Ваш Петар Коњовић

Посланство
Чехословачке Републике
У Београду, бр. 7753/32
10. септембра 1932. Хитно!
(на српском језику)
Господин Петар Коњовић,
Суботица

Посланству Чехословачке Републике част је обавестити Вас, да ће се у суботу 17. септембра о.г. одржати премијера Ваше опере *Кошијана* у Земаљском позоришту у Брну и да би управа истог позоришта била Вама захвална, ако бисте могли присуствовати овој премијери и завршним пробама.

Управа позоришта Вас осим тога моли, да у четвртак 15. о.м. одржите у Брну једно предавање и да у петак 16 о.м. дате једну кратку изјаву у радио-Брну. Ова два предавања су већ утврђена.

Саопштавајући Вама ове молбе управе позоришта у Брну, Посланство Вас моли, да свој одговор пошаљете директно у Брно на адресу Управа Земаљског позоришта у Брну, Чехословачка.

Са особитим поштовањем

За посланика (нечитко)

Никола Цвејић Петру Коњовићу (дописница, на српском језику), Брно. 2. нов.1932.

Врло поштовани господине директоре,

Чим сам добио Ваше писмо обзиром на фотографије, ја сам их код Минаржика, фотографа наручио и дао му Вашу адресу у Загребу. Данас сам након Ваше карте ургирао и он ми јавља да их је пре неколико дана Вама у Загреб одаслао!

Послао сам Вам у Загреб такође још неке изашле критике као и музичку ревију Темро, где је такође реферат о *Кошијани*. Ваша *Кошијана* се врло свиђа - и последња представа је била потпуно распродата! Идућа представа је мислим 30.о.м. (уочи прославе 1. децембра), као славностна (свечана) представа. Надам се да фотографије већ имате – уколико не, јавите, да потражимо где су се задржале. Јесте ли слушали *Кошијану* на радиу? Срдачно Вас поздравља Цвејић¹³

Халабала Коњовићу

27. 12. 32.

Поштовани и драги пријатељу,

Захваљујем Вам се на Вашем драгом писму¹⁴ и јако Вас молим да ми љубазно опростите што на њега још не одговарам. После 6. јануара узећу неколико слободних дана и искористићу то време за писање опширног писма у вези са *Кошијаном*.

Писао ми је г. Полич¹⁵ из Љубљане преко г. Балатке¹⁶ и питао ме да ли бих био расположен да му позајмим брнску варијанту *Кошијане* за Љубљану. Поручио сам му да засада нисам у принци-

¹³ Никола Цвејић је дао у првој чешкој *Кошијани* незаборавну креацију Миткета. Позната је фотографија са премијере у Брну, где се у фоајеу Опере, код Јаначекове бисте налазе Никола Цвејић као Митке и композитор.

¹⁴ Ово писмо је писао Коњовић Халабали и ансамблу на дан премијере у Брну 22. септ. 1932.

¹⁵ Мирко Полич (1890-1951), словеначки композитор, диригент и редитељ, директор Опере у Љубљани.

¹⁶ Антоњин Балатка, диригент Опере у Љубљани.

пу против тога – и зато Вам ово саопштавам с молбом да ме известите шта и како треба учинити.

Већ недељу дана сам везан за кревет, назебао сам, имам грип. Сутра идем први пут опет у позориште. 6. јануара имам *Ђавола и Каћу*,¹⁷ коју сам режијски и драматуршки донекле кориговао. Штета што ми то не режира Бранко.-

Желим Вам, поштовани пријатељу, у Новој години све најлепше, молим да милостива госпођа прими моје највеће поштовање и са најсрдачнијим поздравима остајем Ваш одани

Зд. Халабала

Захваљујем Вам се драги маестро за лепу и драгу Вашу фотографију, послаћу Вам ускоро фотографију чешке Коштане. Желим Вам много успеха у новој години, Вашу супругу срдечно поздрављам.

Бела Розумова

Коњовић Халабали (на српском језику)

Народно казалиште¹⁸

Загреб, 5. августа 1933.

Драги мој пријатељу,

Данас, када сам се вратио с кратког пута у Сплит и Дубровник камо сам био отпутовао исти дан у који сте ми Ви писали, примио сам Ваше писмо од 28. VII из Стрбског Плеса.

Много ми је жао што се нисмо још једном видели: у Београду сам морао остати све до 19. јула, када сам се вратио у Загреб. Ја сам Вас из Београда, једном картом коју сам послао у Млине и коју Ви већ сигурно нисте примили, замолио да ми се, у пролазу у Загребу свакако јавите. И кад сте 21. јула пролазили кроз Загреб, ја сам био овде, то ми је двоструко жао да се нисмо, макар за један час, видели.

Из Дубровника сам био отишао на један сат у Млине, где сам од гђе и г. Добровића чуо да сте се тамо осећали врло добро.

Клавирски извод *Кнеза од Зетџе* имамо само у једном егземплару, и тај је врло нечитљив; можда ћу у току ове сезоне успети да га ревидирам, те да ћу га дати начисто преписати, а онда ћу Вам га послати, да га прегледате.

У ствари инсценације *Либуше* на загребачкој сцени, наш је план да премијера буде 27. окт. о. г.¹⁹ Свакако хоћу да ову пред-

¹⁷ Опера Антоњина Дворжака.

¹⁸ Коњовић је од 16. фебр. 1933. управник Народног казалишта у Загребу.

ставу режира др Гавела. За то бих Вам био веома захвалан, ако бисте могли распоредити рад Гавелин у Брну тако, да он буде за Загреб слободан од 10. октобра.

Са Бранком сам био у Сплиту јуче и како он долази у Загреб у понедељак, 7. о.м. то ћемо се о свему договорити, па ћу онда писати и пријатељу Јиржиковском и замолити га да ово уредимо споразумно.

Искрено ми је жао што Вам је ствар са уговором миле госпође Беле и Вашим, покварила добро феријално расположење. У данашње доба, истина, човек мора бити спреман увек на неугодно изненађење; уверен сам, међутим, да Ваш ауторитативан положај у театру у Брну, тим ипак неће бити стварно тангиран, тим пре, што правно, како кажете, Ваше становиште не може бити доведено у питање.

У Сплиту сам мало разгледао клавирски извод *Случаја Макројулос*. Интересовало би ме да видим и *Излеће Јана Броучека*,²⁰ и радо бих дошао на ту представу у Брно. Наше Министарство просвете нам је ових дана послало акт о култу што живљих веза са чехословачким и пољским театрима.

Моја жена је у Врњачкој бањи на лечењу. Сећали смо се врло радо Вашег боравка у Загребу; било нам је једино жао, да сте се овде задржали тако кратко.

Идеју о свесловенском фестивалу на Јадрану сам дискутовао у Сплиту и Дубровнику: свугде је наишла на велико разумевање. Видећемо да ли ће се моћи и почети са реализацијом већ у лету 1934.

У погледу «скокова» у *Кијежу*,²¹ било би добро да се обратите на диригента Купера (Соопег), који је ту ствар дириговао и у Паризу, када сам је и ја, 1926. г., чуо концертно у Великој опери. Адресу Купера би Вам могао, може бити, дати администратор Велике опере у Паризу, адреса: Prince A. Zeretelli, 11 Rue du Commerce, Paris, XV.

Са *Кошићаном* за сада немам никаквих планова. (Читао сам службени програм Народног Дивадла, али нисам видео да је став-

¹⁹ Сметанина опера је изведена како је планирано.

²⁰ Као и *Случај Макројулос*, опера Леоша Јаначека.

²¹ Опера Николаја Римског-Корсакова *Леџенда о невидљивом граду Кијежу и девојци Февронији*, коју спрема Халабала. Подстакнут његовим репертоаром, Коњовић се прихвата превода овог дела и ставља га на репертоар загребачке Опере 1935. године.

љена на репертоар за ову сезону, као што сте ми Ви били тврдили. Можда су касније променили програм?).

Молим да са милом госпођом примите од мене и мојих најсрдачније поздраве у искреном пријатељству.

Ваш одани Вам Петар Коњовић

Халабала Коњовићу

Без датума, вероватно септ. 1933.

Врло поштовани и драги пријатељу,

Данас је стигло писмо од Нар. позоришта у Прагу у којем нас моле да им позајмимо материјал и партитуре, укључујући изводе за клавир, Ваше опере *Кошћана*.

Удесио сам да Вас наше позориште о томе извести и да за ову позајмицу затражи сагласност аутора, и то зато што још за време распуста када сам са Вама разговарао у Загребу, нисте ни знали да је *Кошћана* помињана у званичном програму Прашке опере, и нико са Вама о тој ствари није говорио. Одговор Прашком позоришту одложићемо за 3-4 дана, очекујући од Вас брзе вести.

Желите ли да се то изводи у Прагу у нашој брнској обради? Да ли бисте имали времена да допишете у I чину (долазак хаџијин) малу додатну сцену, отприлике тако да хаџи на сцену не улази сам, већ са контрафигуром, (1-3) суседом коме се жали на неваљалог сина. Слободан сам да Вам предложим ову малу измену и ишао бих чак дотле да замишљам ону узбудљиву сцену тек после доласка кмета - као квартет, чак квинтет, нешто попут Јевреја у *Саломе* (Рихарда Штрауса – НМ). Прим води хаџи Тома - суседи се труде да га утеше и умире, а при томе увек говоре један преко другог. На крају после сцене са кметом сви одлазе са хаџијом и сјајно долази до изражаја соло сцена старе мајке (крај I чина).- У својој обради бих желео другачије урадити крај опере - сцена Кошћана - Митке. Хаџи би могао евент. да пева све што је у оригиналу, само уз то дописати контрагласове. (Прерадити првих неколико тактова у D-duru).

Она би паралела судбина њих двоје (Кошћане и Миткета–НМ) морала да остане. (Тебе чека ... мене чека...)

Говорили сте да ћете доћи у Чехословачку. Да ли бисте могли доћи ускоро? Уколико се будете одлучили да, на основу писма које су Вам послали из брнског позоришта, пишете у Праг - саветујем Вам да не пишете Острчилу, већ директору Лому (Стан. Мојжиш-Лом, владин саветник).²²

²² Отакар Острчил (1879-1935), композитор, директор опере и диригент у прашком Народном позоришту, Станислав Мојжиш-Лом, књижевник, драма-

Претпостављам да не би било лоше ако бисте том приликом поменули Гавелу и мене. -

Бранко ми је писао писмо у којем ми саопштава да сте хитно отишли за Београд и да ћете ми писати чим се будете вратили. Молим Вас, дакле, да ми осим одговора на моје прво писмо напишете шта и како да урадимо с *Кошћаном*, као и да ли ћете написати онај квартет (после доласка кмета).

Срдачно Вас поздрављам и љубим и остајем Вама одани

Зд. Халабала

Поштовани маестро,

Др Гавела је писао моме мужу писмо у којем га, поред осталог, обавештава о томе да имате намеру да уприличите мој наступ у Загребачком позоришту. Била бих Вам веома захвална на томе и молим Вас, уколико се то буде остварило, да то буде у фебруару. Овде су се прилике опет средиле, тако да опет имам више посла. Осим тога посећујем у Бечу часове певања, што ми се веома допада. С радошћу очекујем да ћете нас посетити. Поштованој госпођи рукољуб. Вас срдачно поздравља одана Вам

Бела Розумова

Коњовић Халабали (на српском језику)

Народно казалиште Загреб

Загреб, 4. X 1933.

Драги мој пријатељу,

Опростите ми што Вам дуго нисам одговорио на Ваше драго прво писмо: међутим сам примио и ово друго.

Цели септембар сам чекао да посвршавам многе ствари, потребне за почетак сезоне, па да одем у Београд ради хитних одлука тамо; уједно сам хтео тамо да свршим и ствар Вашег гостовања у Београду, с једном концертном изведбом Сметане (*Ma vlast*), како сте то желели.

У Љубљани је Опера Народног гледалишча примила да позове гђу Белу на једно три гостовања, а исто би толико певала и код нас у Загребу. Хтели смо да то буде још у октобру; међутим по Вашем другом писму, гђа Бела би то желела у фебруару.

тург, управник истог театра. Острчил није прихватио Коњовићеву оперу *Вилин вео (Женидба Милошева)* 1920. као ни *Кошћану* 1930. године. Узрок за одбијање *Кошћане* лако може бити њен скромни клавирски извод, који, према Гавели, није уливао поврење.

У Београду ће концерт аранжирати друштво «Станковић», са својим симфонијским оркестром, којем је шеф млади музичар Михаило Вукдраговић, а који је са пуном симпатијом примио мој предлог. Аранжман концерта ће имати агентура «Југоконцерт».²³

Радујем се да су се ствари, тамо код Вас, ипак некако средиле.

Телеграфски сам дозволио да Брно да музички материјал *Кошијане* Народном Дивадлу у Прагу, ма да ми је чудно да се они нису обратили на мене, нити су ми ишта писали у тој ствари. Мени је незгодно да им ишта пишем, док ми се не буду јавили директно да хоће моје дело да изведу: онда ћу им учинити пропозиције у погледу (Вас и Бранка) дириговања и режије.

Ја сам зато да се у Прагу изводи у Вашој редакцији, само бих унео још неке мале ретуше: тако, што је главно, да у почетку II слике, прво на сцену дође збор (h moll, бр. 103 -105, - Коњовић користи старинску реч збор уместо хор – НМ), а тек после, уз репетицију истог става у оркестру, солисти (Стојан итд.); тако би све било много јасније.

Сцену хаџи Томе (I слика), већ сам пунктирао: с њим долазе још три грађанина тако да је између њих жив разговор у квартету, а кад дођу Арса и полицаја, у секстету, који је врло жив. Кад га будем преписао на чисто, послаћу Вам га са молбом да г. Книтл преведе и тих неколико реченица новог текста.

Хтео бих још да интерлудијима спојим I, II и III слику, тако да прва и једина пауза буде после III слике. Још ћемо видети.

Крајем октобра ћу путовати у Праг, - не ради *Кошијане* него због других ствари, - па ћу се један дан задржати у Брну: тада ћемо још једном све продискутовати.

Молим Вас још једну ствар: фотограф Минаржик послао ми је рачун за фотографије од лане, у износу КЧ 287.- Ја сам молио г. Цвејића да то плати са 200 КЧ колико ми је било речено да ћу примити од Радио-Брно, за моје предавање лане. Изгледа да он то није уредио и разлику од 87 КЧ послаћу по др Гавели. Ако Вам није непријатно да се за ову ствар заинтересујете, молим Вас јавите Минаржику да ћу уредити ствар кад дођем.

Поздрављам срдечно све пријатеље а у првом реду Вас. Гђи Бели рукољуб а од моје жене поздрав.

Ваш Петар Коњовић

²³ Није дошло до ових гостовања.

Петар Коњовић управнику Народног позоришта у Прагу Станиславу Мојжишу-Лому (копија писма на машини, на српском језику). 7. дец. 1933.

Врлопоштовани господине управниче,

Примио сам Ваш цењени допис од 28. листопада о.г., те понављам да пристајем да музички материјал моје опере *Кошћана*, коју Narodni divadlo намерава изнети у овој сезони, узме у зајам од Zemskog divadla у Брну, у редакцији маистра Здењека Халабале.

У ствари јавног извођења мога дела на Вашој сцени, што ми чини одиста част, молим да ми изволите послати уговор, са ознаком тантијемне стопе каква је код Вас уобичајена. Слободан сам напоменути да 20% своје тантијеме морам плаћати аутору текста, односно његовој удовици.²⁴

Верујем да ће моје дело на Вашој славној сцени бити изнесено како је најбоље могуће, али би Вам топло препоручио да режију те опере, која има један специфичан карактер, поверите г. др Бранку Гавели, најбољем југословенском режисеру, који је у месецу фебруару у Брну, и који је својом досадањом режијом знао том делу дати особиту сценску динамику. За израду сценографских цртежа и костима препоручио бих Вам младог и врло талентованог сценографа Народног позоришта у Београду, г. Сташу Беложанског. У сваком случају молим Вас да ме изволите известити да ли сте примили ове моје предлоге. Режију Гавеле сматрам битно важном.

Важно је и потребно још да напоменем да се реадакција маистра Халабале састоји, пре свега, у том што је учинио неколико – с обзиром на нејугословенску сцену, где текст није толико познат, - добрих спајања, скокова, а осим тога предложио ми је да још прикомпонујем неке ствари, што је сматрао са драматуршког гледишта, потребним, и што сам учинио. Све те редакцијске поезде, као и неке мале ретуше у оркестру, ја сам верификовао.

Потпуно сам сагласан да евентуалне захтеве материјалне природе маистра Халабале изволите аранжирати одвојено с њим и директно.

Молим Вас да изволите примити израз мог пуног поштовања.

Одани Вам Петар Коњовић

Халабала Коњовићу

Врлопоштовани и драги господине интенданте, 9. I 1934.

Пре свега ја и моја супруга желимо Вама и Вашој цењеној породици од срца много здравља и среће - Вашем позоришту пак

²⁴ Ангелини Станковић.

пуно пара, успеха у сваком Вашем подухвату и много напретка у Новој години 1934!

За драго сећање из Париза срдачно хвала и молим да ми опростите што Вам толико дуго нисам писао. Мало сам лежао болестан од грипа, затим сам апсолвирао концерт с оркестром конзерваторија (I и II Бетовенова симф.), у позоришту ново увежбавање *У долини*²⁵ и сада спремам *Царску невесту*²⁶ за 2. фебруар.

Осим тога, у позоришту се ништа не смирује, напротив - мада смо сви очекивали већ лепше сутра и стабилизацију прилика - наше се наде не остварују и судске тужбе, у којима се чланство (најпре оркестар а сада и хор) успешно бори за своја права, сустижу једна другу. Много састанака, борби и планова, који одузимају време и не доприносе миру и концентрацији у уметничком раду. За наредну сезону, с обзиром на то да је држава, поред свих интервенција званичних органа, посланика и интерпелације у парламенту и након приличне кампање у штампи, изјавила да нема средстава за субвенције и да на њих у буџету нашега позоришта за наредну годину не можемо рачунати - изгледи су лоши. И поред тога сви имамо добру вољу да будемо оптимисти, верујући да није могуће оставити брнско позориште на цедилу и његов ниво тако снизити до нивоа безначајне провинцијске сцене последњег реда. - Како сам већ својевремено Бранку писао, с молбом да буде љубазан и информисао Вас, добио сам од директора Лома писмо у коме моли за студијски материјал *Кошијане* у брнској обради. Одговорио сам одмах да ћу обоје веома радо дати на располагање и да истовремено пишем Вама, како бисте тражено упутили Народном позоришту у Прагу, чим завршите дефинитивну ревизију дела за прашко извођење, уз образложење да сам Вам управо тражени извод за клавир и партитуре послао у Загреб ради ове ревизије.

Увертиру за V чин желео бих извести у Прагу на концерту Радио-журнала (уз балетску музику из IV чина). У вези с концертом преговори су у току, датум још не знам. - За концертне намене сам је мало прерадио и преоркестрирао. Заправо, нисам још ово у потпуности довршио и зато сам морао неколико листова партитуре из своје пошиљке да извадим и задржим их овде у Брну још извесно време. Чим завршите ревизију и пошаљете извод за клавир и партитуре у Праг, молим да ме о томе известите, а ја ћу такође одмах послати тамо оних неколико страница оригиналне партитуре увертире. Потребно ми је још само неколико слобод-

²⁵ Опера Ежена д'Албера.

²⁶ Опера Римског-Корсакова.

нијих дана да бих сасвим завршио. – Требало је већ одавно да господин Книтл заврши превод оног уметка за I чин (хаџи Томина сцена). Већ сам неколико пута ургирао. Јуче ми је јавио да је превод завршио и да ће Вам га послати у Загреб. -

У Брну се прича да ће код Вас доле доћи до значајних диригентских промена. То ме много интересује и молим, уколико нађете неколико слободних тренутака, да ми напишете о чему се ради и како се ситуација развија.

Др Гавелу пуно поздрављам, писаћу му у суботу и честитам му на успеху Трилогије, читао сам критику у Новостима.²⁷

Молим пренесите рукољуб поштованој госпођи, Вама још једанпут желим све најбоље и остајем с пријатељским поздравима Вама одан

Зд. Халабала

Коњовић Халабали (на српском језику)

Загреб, 24. јануара 1934.

Драги пријатељу,

Тек сам данас у могућности да одговорим на Ваше драго писмо од 9. о.м. Никако нисам могао раније да свршим преглед Ваше брнске партитуре *Кошијане*. Како сам хтео да та ревизија буде минуциозна и дефинитивна, задржао сам се на том послу доста дуго. И треба сад о том да поразговарамо сериозно, и као добри пријатељи а и као добри музиканти.

Ваш рад око редакције моје партитуре могао сам тек сада да разгледам у свим детаљима. Кад сам био дошао на премијеру у Брно, на генералној проби, ја сам – Ви знате – примио све en bloc, видећи колико сте љубави унели у студију мога дела, са колико сте специјално драматуршког смисла схватили целу ствар, а, нарочито и зато, што се онда већ није могло ништа да мења.

Међутим сада, када сам, као што рекох, врло пажљиво прегледао сву партитуру, и када сам хтео да већ због премијере у Прагу, дође до дефинитивне редакције, нашао сам да има доста ствари које су фундаментално и принципијелно важне, а у којима се нас двојица разилазимо: у тим и таквим пасажима моје партитуре не бих могао примити Ваше измене, ма да има места, баш и у тим пасажима, где примајем Ваше инструменталне ретуше, које, у детаљима, примајем скоро без изузетка. Исто тако примајем и неке

²⁷ *Дубровачка трилогија* Иве Војновића, изведена у загребачком Каза-лишту. Гавела режирао као гост.

врло добре скокове (vi-de), али има и таквих које не могу примити. Ево тих места:

I слика. Не могу примити vi-de између бр. 22, од такта 7. а нити vi-de бр. 24, где не треба журити, него то смиривање сцене има своје оправдање. Исто тако бр. 33, такт 8. до бр. 37. такт 10. не могу примити, јер би се супримирано карактеризовање Коштанине «песме»: према томе отпадају инструменталне измене у 10. такту. Од бр. 42 до бр. 81 треба да остане, према оригиналу, само са новом вокалном партитуром (сцена хаџи Томе и мушког квинтета), али са малим, Вашим, ретушима у оркестру.

II слика. Од бр.103, 6. такт до бр.104. такт 7, двапут, први пут: само збор и оркестар (с ретушима) без Стојана, Магде, Марка, други пут: Стојан (улази), оркестар (Streich) према оригиналној партитури (без збора који је већ на сцени) и Магда, Марко, Коштана. Три такта пред бр. 143 треба да остану према оригиналу. Исто тако: бр. 149 до 150, али без сценске музике (мисли на музику на сцени – НМ). Бр. 155. уметак (vložka) према оригиналу.

III слика. Не могу примити измену хаџи Томине сцене од бр. 175, такт 5. до бр. 179, такт 6. Molto agitato, јер партија хаџи Томе на том месту испада конфузна. Коректуре у инструментацији су међутим добре, јасније.

IV слика. Никако не бих могао примити промену Миткетове сцене, тј. скок између бр. 210 и бр. 218. Инструментални ретуши у детаљима, на том месту су добри. Бр. 219 (Митке) по оригиналу. Не може се правити скок између бр. 223 до бр. 226, јер је смисао песме «Девет година», садржан у 2. строфи, а ради градације морају остати све три строфе. Дobar је аранжман од 5. такта после бр. 229 до 5. такта после бр. 231, и то примам. Међутим, од бр. 232 до бр. 241 треба да остане без скока, тј. по оригиналу. Исто тако: бр. 247, од 3. до 10. такта и бр. 253.

V. слика. Прелудиј треба оставити у оригиналној инструментацији (са оргуљама – тј. оргелпунктом - НМ, на Н ad lib.). Исто тако: бр. 280, 283 и 284. У бр. 296 мора се комбиновати Ваша редакција са оригиналном тако да овај број има укупно 13 тактова. За финале 5. слике дуго сам се колебао, али сам најзад одлучио да примим Ваш предлог, односно редакцију од бр. 308- 310. до конца. Све остале детаље као што рекох примам.

Сада настаје питање како да се ова моја ревизија Ваше ревизије унесе у материјал и партитуру брнску? Бојим се јако, да би тако и тај материјал и та партитура постали нечитљиви. Потребно би дакле било, за Праг, спремити ново преписану партитуру с дефинитивном редакцијом (Ваша плус моја ревизија), а исто тако

и нов оркестарски материјал. То је «velka prase». Или, да дам у Праг партитуру и материјал како се у Загребу изводи, само са мојим коректурама: у I слици сцена хаџи Томе и квинтет. У II слици на почетку уметак (vloška), после сцене хаџи Томе «Була млада». У IV слици, у финалу балета такође. Сада сам одиста у недоумици шта и како да предложим Народном дивадлу у Прагу?

Ви ми, надам се, нећете замерити што сам и ја, овако радикално, подвргао Вашу ревизију мојој. Али, дати дефинитивни карактер партитури овако једног замашног дела, врло је деликатна ствар. Мене није руководила, у овом послу, можда нека повређена таштина него искрена намера да се сачува оригинална основа и карактер дела.

Чекам нестрпљиво шта ћете на све ово рећи. И да ли пристајете, да, упркос томе што не могу да примим скоро ниједну од Ваших већих промена, задржим Ваше инструменталне ретуше у детаљима и у појединим инструментима?

Замолио сам др Гавелу да Вам пише како ми конвенира да одгодимо гостовање гђе Беле на термин када и Ви узмогнете гостовати као диригент. Да ли би то могло бити између 20. и 30. фебруара? Јер, у то доба би добио допуст г. Матачић, који је позван да диригује у Варшави и Риги. Или од 1 - 14. марта? Ја бих желео да Ви начините нову репризу *Прогане невестје* (коју ћемо наново инсценирати). О томе сам писао и пријатељу Саксу, кога сам такође позвао на једно краће гостовање, те сам га уједно замолио да Вам омогући допуст, а исто тако и Цвејићу, ма да не у исто доба с Вама.

Др Гавела ће око 8. фебр. бити код нас готов: било би му врло потребно да се мало одмори, пре него што се врати у Брно. Од њега ћете иначе чути више о ситуацији и приликама код нас.

Гђи Бели и Вама захваљујем у име своје жене и своје на добрим жељама у новој години: Вама, млађима, Ваше треба да се испуне пре и више, а ми их, за Вас, имамо најбоље.

Срдечно Вас обоје поздрављамо Ваш Петар Коњовић

Халабала Коњовићу

5. II 34.

Врлопоштовани и драги пријатељу,

Привео сам *Царску невестју* успешној премијери и журим сада да Вам одговорим на Ваше драго писмо. - Најпре у вези са *Кошијаном*.

У I слици vi-de између бр. 22 - 24: да, нека остане оригинал. С друге стране, желео бих да Вам предложим малу измену пет

тактова иза 28 - шеснаестине по свој прилици у виолама у *pp* - онај мој ретуш овога места није добар и може се то боље урадити - можда оставити само ону хроматику у шеснаестинама у *pp* и додати једном или двапут акорд код осталих гудача. Спој и скок на овом месту су добри (-*de* у 1. такту испред 31) а и на сцени су се доказали - пошто ми о томе не пишете, сматрам да се с тиме слажете. Уколико, међутим, ово прихватате, исправите за дефинитивну верзију неколико ових тактова. После броја 33 врло искрено и топло апелујем да оставите, мој скок је добар а хор (одлазак са сцене и певање иза сцене) има бољи континуитет.

У погледу Коштанине карактеристике довољно је оно што се говори о њој на страни 13-16 извода за клавир. Коштана карактеризује саму себе и сувишне речи слабе јачину њеног првог наступа.

Од броја 42: да, нека остане све као оригинал са дорађеним квинтетом. Међутим, после бр. 57 - три такта испред 61 оставите мој скок - излагање о Турцима успорава ток сцене а верујем и драмску снагу, а менталитету других народа је странао.

У II слици:

од бр. 103 -105 боље је и упадљивије како предлагете понављати ову партију двапут, али прерадите то, обична репетиција је јефтин посао (могло би се то инструментално и хармонски урадити сваки пут другачије, паралелно са акцијом на сцени у градацији као варијација и не дозволити Марку и Магдалени да ленчаре (како се сцена попуњава, попуњава се и оркестрално рухо - приликом доласка Коштане и Стојана accent.). Хор на почетку звучео би одлично а *capella* евент. са ударалкама. Молим Вас прорадите и прооркестрирајте ово место израђеније. Испред бр. 122 после Миткетових речи "пупак ме заболи" било би згодно додати у басове малу фигуру како *ff* у 122 не би почињало тако непосредно.

The image shows a musical score snippet with two staves. The top staff contains a melodic line with a fermata over a group of notes. The bottom staff is labeled "bassi" and contains a dynamic marking "ff >>>". A vertical line connects the two staves, indicating a relationship between the melodic line and the bass part.

Темпо би се уједначио $\frac{3}{4} = \frac{4}{4}$. На овом месту је увек нешто у шестом тактовом делу недостајало. После броја 129, 3. и 4. такт Цигани би могли нешто да говоре (хор: accent. и crescendo у оркестру). Митке то затим пресече у *Molto moderato*: “Немам ја лоше помисли”!

Три такта испред бр. 143 оставите мој скок. Верујте ми да је добар! Ионако је Магдино тешење доста дугачко и довољно. (Модулација у *Des - f* делује добро).

Број 147 - 3. такт после 149: моја обрада ме не задовољава, сувише је нагла и “Стамено” није на тај начин довољно припремљено. Међутим, и у оригиналу ми је ово место од почетка било нејасно, па ни приликом слушања загребачке обраде (мисли на првобитну верзију опере – НМ) нисам био задовољан. Не налазим да су довољно прегнантне драмске повезаности између Миткетовог певања и оркестра, нити је ова оркестарска партија (*recitativo quasi*) обухватна и подржавајућа, посебно у ономе делу кроз који сам пропустио Коштанино душевно расположење и недоумицу Цигана. И овако остаје “Стамено”(As dur) некако слабо припремљено. Од другог такта испред 148, хармонски ми је нејасно и статично. Ако бисте у то кренули, убеђен сам да бисте све урадили боље и свакако у корист дела.

Финале II чина је кратко и требало би да има компоновану већу градацију. Овако како је *Allegro vivace* испред 156 инструментовано, врло се тешко свира (посебно гудачи и хорне [5/4 и у њему]) паузе и мислим да ни после савесне припреме не може се одсвирати апсолутно бриљантно. Ако будете одлучили да ово финале проширите и изградирате (хармонски надградите, придодате сола), немојте заборавити да прегледате инструментацију.

III слика (Стојан:)

Моје мало ретуширање код броја 164 било би боље овако:

Piano

Čim jest mi den!

Што се тиче хаџи Томине арије од 175 – 179, да бих појаснио музичку форму, испустио сам музику од трећег такта после 177 све до “roso riù” испред 179 јер ми се чини да музика на овом месту није тако јака као на другим местима. Завршио сам помирењем - реминисценцијом на почетак. Чешки текст је испремештан, али логичан је и има смисла, јасан ми је. Урадите како хоћете.

IV слика

Миткетова сцена 210 - 218: уводни речитатив захтева директну агогику. Ова арија је врло дугачка, и већ и због тога што је смештена одмах после веома јаког и дивљег балета, чини се монотоним. Супротно претходном, нема јасну и концизну музичку форму.

Број 235 - 238: да, нека остане оригинал. Међутим, 241 - 243 оставите у мојој обради.

Кратак монолог после броја 246 је у упоређењу са претходном изванредном драмском сценом слаб и био бих слободан да Вам предложим да га прерадите. Од броја 247 опет је изванредно и музички снажно. Мали скокови од броја 252 до краја чина нису толико важни, али чини ми се да су добри јер овде доприносе брзом, делотворном току краја.

У предигри V чину желим јасан наступ тема на врхунцу (извод за клавир стр. 199), у другом смислу с тиме нећу радити ништа. Чим наступе тромбони, губи се тематска нит. Имам добар предлог

и кроз неколико дана бићу слободан да Вам га пошаљем и убеђен сам да ће Вам се допасти.

Не могу наћи довољно речи да Вас убедим да ће бити боље, и да то дело толико снажних квалитета као што је *Кошћана* заслужује, ако дефинитивном дотеривању посветите још који тренутак мирног размишљања и коректура, иако знам колико је аутору тешко да се враћа делу које је једанпут већ завршено и које припада потоњем стваралачком периоду и да се поново у њега уживљава, ипак Вас наговарам још једном да прашком позоришту презентујете дело не у загребачкој верзији, већ обрађено и дефинитивно ревидирано с Ваше стране.

Мислим да ће до извођења у Прагу доћи тек после распуста јер сада увежбавају Сметанин и Дворжаков циклус и *Кошћана* није опера која се може увежбати уснут уз друге опере и на брзину. Зато није потребно да се с партитуром жури и биће довољно ако обрадите 2 клав. извода, један им ради упознавања с делом пошаљите а други задржите за себе да бисте по њему могли радити на партитурама које ћете им предати за време распуста. Мислим да би тако било најбоље. Материјал није био нарочито прегледан и читљив и није се баш најбоље свирало по њему. Леп материјал, без грешака, с уредним бројевима даје подстрека приликом проба и у великом проценту доприноси успеху, посебно у иностранству. Ако дате исправљене и бројевима означене партитуре добром и савесном нотографу, остаће Ваше дело за сва времена лепо опремљено. И за све то чини ми се да има довољно времена. -

Захваљујем Вам се срдечно на позиву за *Продану невесту*. Слободан сам од 1 - 15/III и могу доћи са супругом. Врло се радујем што ћу радити у Вашем позоришту (мисли на ХНК - НМ) и молим Вас да ми напишете каква ће бити подела улога и ко би требало да режира и да ли ћете правити нову инсценацију.- Бела Вас моли да будете љубазни и напишете јој шта би требало да пева. Најрадије би *Берберина* (у том случају би молила за клав. извод са обрађеним речитативима) и *Кошћану*, евент. *Турандој*, *Хофманове ѝриче*, *Царску невесту*. Уколико Вам ово не одговара, предложите према Вашем репертоару.

Треба ли да диригујем *Продану* само на једној представи или два пута? Уколико би *Продана* била само једном, могао бих можда после рецимо 14 дана дириговати још неком опером (*Хованичина*, *Турандој* – *Русалка* (Дворжакова - НМ), *У долини*).-

С радошћу очекујем драге вести од Вас и Бела гори од нестрпљења да чује вести о томе у чему ће наступати да би могла да се припреми.

Остајемо Ваши дужници са захвалношћу, молимо пренесите рукољуб поштованој госпођи (уколико Ваша цењена госпођа нешто жели из Чешке, моја супруга поручује да ће јој донети).²⁸

Срдачно Вас поздрављам, клањам Вам се и остајем Вам сасвим одан

Зд. Халабала

Превод квинтета, оригинал и партитуре предигре V чину донећу са собом.

Гавели срдачан поздрав.

Здењек Книтл Петру Коњовићу (на српском језику)

Драги, дубоко поштовани г. директоре, Праг, 27. јуни, 1934.

Сигурно ће да Вас изненади моје писмо, али ја сам хтео већ дуго да Вам пишем и тек сада кад сам се за стално преселио у Праг, имам времена да Вам шаљем ово писмо. Мени је веома жао, да се нисте мене сетили, као што сте ми на пола обећали, приликом изведбе *Саломе*, и да ме нисте звали на гостовања. Наравски, ја добро разумем, да извесним људима лежи на срцу да ја не дођем у Загреб никад више – но бог с њима! Ја ипак своју искрену љубав према Југославији и свему југословенском увек доказујем делом и не само празним речима. И да мене оговарају да нисам певач и да више ни не могу – шта то свима њима хасни, кад имам још и сада гомиле успеха. Као што то било у *Валкири* задњи пут, приликом мога гостовања у свечаном циклусу. То сам хтео да Вам кажем, да нисам то заслужио од људи у чије сам пријатељство увек чврсто веровао.

Г. Гавела је у Брну засада победио и ја сам паметно и мирно напустио мегдан. Нећу да се још у мојој домовини с њиме борим. Договорили смо се са мојом супругом и живимо моментално ја у Прагу, а она у Брну. А тај Праг је баш разлог, ради кога Вам чисто приватно јављам, да Ваша фина и лепа *Кошићана* треба што пре да буде изведена, и у Народном дивадлу нестрпљиво очекују нотни материјал. Јер мени се ради и на пласирању мог превода, молим Вас пријатељски и учтиво, да њима материјал чим пре упутите.

Ја се веселим, да ћете *Кошићану*, којом ће да диригује изврстан Зуна,²⁹ из Загреба и Вама сигурно у најбољој успомени, у Прагу

²⁸ Гостовање Беле Розумове у Загребу није остварено, гостовање Халабалино је реализовано.

²⁹ Милан Зуна, диригент Народног позоришта у Прагу.

лично посетити – и да се видимо барем овде, кад ми судбина више не даје да дођем у Загреб и певам *Салому*, *Валкиру* или *У долини*. Али, то никако није пребацивање – будите уверени, да Вас ја стално и још више волим иштујем и остајем увек Ваш стари Здењек Книтл

Зар сте Ви добили од Халабале овај додатак превода? Ја би веома радо приликом премијере у прашком Дивадлу ипак штампао чешки либрето, дело би тиме постало тек онда публици сасвим разумљиво и ја би написао у либрету уводну реч у таквом смислу, као што је било онда оно предавање у Брну. Срећни Вам летњи празници!

Ваш К.

Коњовић Халабали (на чешком)

Загреб, Гундулићева 34

22/X 35.

Драги и поштовани пријатељу,

захваљујем Вам се искрено за драго писмо из Угарског Градишта (Халабалиног родног места - НМ).

Веома радознао сам очекивао Ваше информације из Прага и о стању на пробама *Коштане*. Наравно, писао ми је и г. Мојжиш, када ме је обавестио да се премијера мора одложити за неких 10-14 дана, да се вредно вежба и да ће све бити у реду. Љути ме то што Ви стално имате толико брига и посла с оним материјалом и изводом за клавир: али шта се ту може урадити; Ви све то схватате толико савесно, што ме веома радује и пружа ми задовољење, мада ми је и жао што се око тога толико мучите. Не знам како да Вам се захвалим. Разлог због којег је за мене толико значајна ова прашка премијера јесте: да ли ће изазвати интересовање и других позоришта, надам се да ће дефинитивна редакција и материјал: извод за клавир, оркестарски и вокални материјал а можда и партитура моћи да се поново копирају или наштампају.

Искрено се захваљујем и г. Тауском³⁰ за помоћ коју Вам пружа (то значи да сте још увек у Брну) и бићу срећан ако ми се једном пружи прилика да му се на неки начин реванширам.

Што се тиче попуне улога, посебно главне роле тј. Коштане, апсолутно сам сагласан са Вама да и ова рола, као и све остале, мора бити поверена чешкој уметници. Конкретно гђи Хораковој³¹

³⁰ Вилем Тауски, диригент, Халабалин асистент у Брну.

³¹ Ота Хоракова, првакиња опере Народног позоришта у Прагу, Коштана на премијери.

која ми се као Микаела,³² и у *На сџаром белилу*³³ веома допала. Гђа Хаџић може касније, - након 5-6 - представа, наступати у овој улози, коју је она певала у Београду само једанпут. Хвала што сте ово питање са гђом Хораковом већ средили.

Сада Вас, међутим, молим за оно најглавније: Молим Вас, драги пријатељу, да en tout cas припомогнете да се премијера у другој половини децембра не одлаже. За то постоји посебан и велики разлог.

Писаћу одмах пријатељу Јиржиковском с молбом да Вас што је могуће више ослободи посла у Брну. Надам се да ће ми то учинити, да можете одмах после *Бориса* (морате ли Ви радити тога *Бориса*? Не бисте ли могли у Праг одмах, па све до премијере *Кошћане*?) да се посветите сасвим увежбавању *Кошћане*. Мада сам уверен да толико добро познајете дело и партитуру да ћете, ако посветите само томе послу недељу дана, веома брзо опет све знати напамет.

Међутим, мислим да ћете ионако веома брзо бити позвани у Праг. Када сам ја тамо био, речено ми је од стране сасвим компетентне личности да, и у случају да Талих³⁴ буде позван на место шефа, засигурно рачунају са вама као диригентом у Народном позоришту. Посебно сада, после Вашег успеха са *Шарком*,³⁵ верујем у ту комбинацију. Веома сам срећан што сви у Народном ангажовани у *Кошћани* раде са задовољством: то ми је саопштила гђа Никољска³⁶ која је овамо стигла у суботу увече, а јуче и данас је радила с гђом Фромановом:³⁷ загребачки балет јој је одиграо све игре; неке ћемо, међутим, у Прагу урадити другачије.

Међуигру сам завршио, с инструментацијом ћу бити готов за 4-5 дана. Да ли желите да Вам партитуру - исписану оловком - најпре пошаљем да се с њом упознате, па да се гласови пишу после тога, или да се гласови овде нотографишу, да бисте је могли одмах одсвирати? Међуигра ће трајати отприлике 3-4 минута.

³² У опери *Кармен* Жоржа Бизеа.

³³ Опера Карела Коваржовица.

³⁴ Вацлав Талих, шеф-диригент Чешке филхармоније, после смрти Отакара Острчила кандидат за директора опере Народног дивадла у Прагу, у конкуренцији са Отакарем Јеремијашом.

³⁵ Халабала је као гост дириговао оперу Здењека Фибиха *Шарку* у Прагу.

³⁶ Јелизавета Никољска, балерина и кореограф, шеф балета у прашком Дивадлу.

³⁷ Маргарита Фроман, шеф балета у загребачком Казалишту, редитељ и кореограф Коњовићеве *Кошћане*.

Иначе, код нас, и овде и у Београду ситуација је сувише нејасна: с те стране ми је заправо willkommen што сам слободан и што могу да концентришем своју пажњу на прашку премијеру. Да ли бисте могли сада да реализујете своју комбинацију с Прагом - мада мислим да је то више у интересу прашке музичке јавности него ли у Вашем личном - могли бисмо одмах актуализовати питање Вашег ангажмана у Београду, сматрам, међутим, да је и у том случају неопходно да се сачека да "Der Fall Christich" буде ликвидан.³⁸

Још једном се захваљујем за драго писмо које ме је врло смирило. Моја супруга и директор г. Рак се захваљују за срдачне поздраве и најискреније Вас поздрављају. Цењеној госпођи Бели мој рукољуб, а Вас много и срдачно поздравља одан Вам

Петар Коњовић

Поздрав Гавели, Цвејићевима,³⁹ Саксу!

Загреб, 25. или 26. окт. 1935

Коњовић Халабали (на чешком језику)

Драги пријатељу,

Веома се захваљујем за тако брз одговор и писмо које сам добио данас.

Гђа Никољска је већ јуче отпутовала за Праг: сва кореографска питања смо проучили и под пажњом гђе Фроманове одиграла је са читавим балетом све игре: вежбале су два дана узастопно.

У последњем тренутку, управо пред одлазак гђе Никољске, добио сам из Београда фигурине за костиме, веома лепо израђене од стране београдске позоришне сликарке гђе Бабић, тако да је то гђа Никољска понела са собом, Беложански послао нову обраду III и V (слично ранијем али прелепо!)

Како нисам чак ни наслућивао Вашу резервисаност - данашње Ваше писмо - у погледу режије, упутио сам дуго писмо г. Книтлу, као и оригинално издање Станковићеве *Кошћане*, да још једном прочита дело и све напомене којих тамо има много.

³⁸ Стеван Христић, директор београдске Опере требало је да буде смењен са тог положаја.

³⁹ Супруга Николе Цвејића, Маша Свобода-Цвејић, шеф балета Опере у Брну, поставила је игре у *Кошћани* за брнску премијеру. Њу је Коњовић предложио за кореографа у прашкој представи *Кошћане*. Управа Дивадла је била за Никољску.

Врло добро Вашу резервисаност разумем: од почетка сам био за то да др Гавела ради и прашку режију. Али видео сам какво је у позоришту расположење и да је Книтл учврстио своју позицију по овоме питању већ раније, пре него што сам дошао у Праг. У међувремену, и тада сам још преговарао са господином Нојманом који је био веома расположен да ову режију ради Гавела. Међутим, г. Хорват⁴⁰ је енергично захтевао да режија буде поверена Книтлу, напоменувши да је тако било у дирекцији већ договорено, имао сам утисак да је такође и г. Мојжишу врло стало до ове Книтлове режије.

Сада ја, посебно после онога мога јучерашњег писма Книтлу, које се опет базирало на Вашем обавештењу да се “Книтл за режирање савесно припрема” - не могу рећи ништа, барем не знам шта бих и како могао урадити. Можда би то могло једноставно да се промени ако би Талих као нови шеф желео да прву премијеру под његовом управом, - мислим да *Кошћана* - осим репризе - неће имати другачије извођење, режира стручњак какав је Гавела. Међутим, не верујем да би то Книтл мирно прихватио.

Ваша комбинација да ја преузем режију била би са мога становишта апсолутно асертtable, само што у том погледу постоје три услова:

1) Да ми ово предложи Талих односно управа позоришта, 2) да некаку техничку режију и даље задржи Книтл, и 3) да ми Министарство одобри одсуство (што би се могло уредити, сматрам, без проблема).

Иначе бих, драги пријатељу, што се тиче “непријатеља” и стране која тражи и увек ће тражити замерке, рекао: “Man darf nicht überall nur Gespenster sehen”.⁴¹ Главно је да нико неће моћи и да не би могао порећи оно што ћемо ми за премијеру урадити, савестан и самопрегоран уметнички рад. Дакле, мислио сам да 8 - 10 дана пред премијеру будем у Прагу да бих асистирао на последњим пробама, тако да ће моћи да се спроведу не само коректуре и идеје, већ и стилизације, уколико то буде потребно. Доћи ћу, наравно, раније, уколико добијем од дирекције позив у том смислу.

In puncto хаџи Томе, разумем Вас веома добро. Међутим, то Вам је деликатна ствар. Штета што Ви када сте били у Прагу нисте могли да одржите барем једну пробу са солистима.

⁴⁰ Саветници у прашком Народном позоришту.

⁴¹ «Не треба свуда видети само страшила», поводом страховања Хала-балиних да ће се наћи непријатељи који ће ометати *Кошћанино* извођење.

Када сте већ Талиху написали и о томе, можда ће он преузети иницијативу да све диспозиције које се односе на *Кошићану* буду с његове стране, као шефа, ауторизоване:

Сигурно сте му написали колико је важна и како посебног карактера (*basso-cantante, energico e amoroso*) јесте хаџи Томина партија. Надам се да ће и поред ових ограда - посебно када ми пишете да Ваша ствар у Прагу добро стоји - све бити у реду.

Колеги Јиржиковком сам написао и послао дугачко писмо - још пре 4 дана - и замолио га да Вас, после *Бориса*, ослободи и омогући да будете у Прагу све до премијере. Надам се да сте после оног писма и ви говорили с њиме и у вези са г. Јиржиковским. Упутио сам по том питању и колегијални апел Саксу.

Ако будем путовао за Праг, поћи ће и моја супруга, ми смо сада сами код куће: син је у војсци, у Сарајеву. Око 10/XI ћу ићи накратко (надам се) у Београд.

Драг. госпођи рукољуб и од супруге срдачан поздрав. Такође од гђе и г. Рак.

Срдачно Вас поздравља Ваш

П. Коњовић

Молим Вас: немојте да Вас ишта брине!

Данас сам честитао Талиху. Молим Вас, напишите му и Ви, да би у сваком случају инсценација требало да буде урађена према скицама Беложанског.

Молим хиљаду пута да ми опростите овај мој ужасан чешки језик.

Коњовић Халабали (на чешком)

Загреб, Гундулићева 34

16/XI 1935.

Џењени и драги пријатељу,

Срдачно се захваљујем за јучерашње драго (експрес) писмо. Већ сам био у великој недоумици пошто толико дуго нисам од Вас примио никакве вести. Иако је Ваша резервисаност у погледу стања у коме сте затекли пробе *Кошићане* у Прагу, веома озбиљна, ипак сам задовољан сада кад знам да су коначно сва питања везана за ове пробе у Вашим рукама. Управо ме је то мучило што нисам знао да ли сте Ви већ у Прагу у Позоришту и у послу? Било ми је чудно (и сада је тако) што од колеге Јиржиковског нисам добио никакав одговор на писмо у којем сам га молио да Вас за то време ослободи, после *Бориса*, (читао сам јуче у Народним

Листовима веома повољан реферат. Честитам!) а мислио сам да су моји аргументи више принципијелни, пре него ли себични. Међутим, видим да ћете на репризе опет морати да путујете у Брно и плашим се да ће такав Ваш напор имати лош одраз на Ваше психичко и физичко стање приликом рада у Прагу. Надам се ипак да ће Вас сада у Брну, све до премијере, оставити на миру.

“Encourageant” у читавој ствари је то што сте гђом Хораковом, гђом Красовом и г. Мужом толико задовољни. Веома ме брине што је колега Мајкснер (заједно смо студирали на Конзерваторијуму) тако равнодушно пришао пробама.⁴² Боље би било да су оставили младог Оуржедњика⁴³ да корепетира, чинило ми се да је желео тим послом да се бави с великим задовољством. Све су то последице тога што није било “главе” ни у опери, па ни у овоме конкретном послу, тј. дириговању, јер нико о Вама и Вашем послу у време Вашег одсуствовања, чини ми се, није бринуо: сада ствари стоје, имам утисак, боље; посебно ме смирује то што ми пишете да је маестро Талих ствар прихватио с пријатељском наклоношћу. Али, ad vosем «občane» - «грађани»: посебно сам упозорио господина Хорвата на ове нове улоге и он ми је прочитао да их је попунио. Исто сам упозорио господина Подрапског⁴⁴ да сам донео три специјална (Abdruck) улошка извода за клавир (I такт стр. 24 до 48), за сваког грађанина по једну, да треба само потписати текст на чешком. Очигледно да нико после о томе није водио рачуна, чим сте морали ове улоге тек сада попунити!

Данас Вам истовремено шаљем *Међуигру* “Собина”: партитуру (нажалост само оловком писану, и молим, како сам већ раније писао, да је дате на мој рачун како приличи нотографисати), «skizza» за клавир и оркестарске деонице, чини ми се да су без грешака и читљиве. Не знам да ли ће Вам се *Међуигра* допасти; урађена је на брзину: нека од места (B-C, Tranquillo assai, H-J), посебно у хармонском смислу могла су бити урађена боље. Идејно би из тога требало да проишаје психолошка ситуација после I чина. За месечне ноћи х.Тома - љут путује у Собину, тамо Стојан у лирском

⁴² Винценц Мајкснер (Maixner), композитор и диригент, првобитно асистент и корепетитор Народног позоришта у Прагу. Замењивао касније оперске директоре Коваржовица и Острчила.

⁴³ Јан Марио Оуржедњик, басиста, учио музику у Загребу (код Антуна Добронића и Благоја Берсе), где је његов отац Јан, баритон, био члан Опере. Оуржедњик (млађи) је од 1933. хормастор у прашком Народног дивадлу, 1936 – 1939. корепетитор.

⁴⁴ Вацлав Подрапски (Podrabsky), познати чешки музички архивар, кустос Народног дивадла целе Коваржовице и Острчиловце ере. Писац мемоара.

и страстvenом расположењу, мајка проклиње а у Собини расту игра и лудовање. Инструментацијски није то пука транскрипција, већ (барем се мени чини) другачије осликавање мотива који су се појавили већ у I чину, или који ће се тек појавити (широки Миткетов мотив): виолински соло - иако невелики - мислим да није лош. Можда је «Schlagwerk» превише експониран, посебно ксилофон (Собина - воденица), молим само ретуширати ту и тамо; с друге стране: Cassa (C, Con calore) у триолама развија «au contraire» широко мелодију,

мислим да то одговара. Међутим, уколико би се десило да сте *Међуиџром* «en general» разочарани, можемо је сасвим изоставити и направити паузе између I и II чина. Коначно, мислим да би се завршетак *Међуиџре* (4 такта пре краја) могао и прекинути, направити некаква «Generalpause» и атасса II чин. Мада је из пажње према публици боље завршити. Comme vous ...

Сутра одлазим за Београд где се моја ситуација мора како било разјаснити.⁴⁵ Мислим да ћу тамо остати отприлике 8 дана (Моја евент. београдска адреса Министарство просвете, Уметнички одсек). Из Београда ћу Вам већ јавити како ће са мном сада ствари да се одвијају и када ћу моћи најраније да дођем у Праг. Верујте ми, желео бих што је могуће пре, посебно због питања режије. Книтлу сам писао: за име Бога, молим разговарајте одмах с њиме, нека већ једном почне радити. Моја супруга и син су још у Сарајеву.

Гђа Рак је баш јуче писала. Пошт. гђи Бели молим “передатъ” мој рукољуб. Срдачно Вас грли Ваш Петар Коњовић

Уколико ми можете одмах писати, онда молим у Београд.

Вас ужасава помисао на грешке у материјалу а мене мој чешки на коме тако храбро пишем. Да ли уопште можете ишта разумети?

г. Тауски у Прагу - Одлично!

Халабала Коњовићу

Праг, 18. јан. 1936.

Лепе поздраве Бранку! Извод за клавир *Буре*⁴⁶ послали су му 8. о.м. и требало би да је у Загребу. Нека пита у пошти или на царини. Адреса је била: Гавела, Нар. казалиште, Загреб

⁴⁵ Коњовић је од августа 1935. на располагању у Министарству просвете, пошто је смењен са положаја управника Казалишта у Загребу.

⁴⁶ Опера Здењека Фибиха.

Врло поштовани, драги и мили пријатељу,⁴⁷

Молим Вас, немојте се љутити! Знам да сам гадне нарави и непоправљив у погледу писања. - Хвала Вам за Ваше драго, дивно писмо, толико ме је гануло и поново сам се уверио колико сте ми искрен и драгоцен пријатељ. Хвала. Маестро, толико сте ми постали блиски да ми се чини као да смо једна породица и када Вама пишем, као да пишем својој кући. Само Вас молим да ми опростите што пишем тек сада. - У Брну сам презапослен, Сакс стално поболева - припремам сада 3 опере истовремено. У Прагу сам вежбао с гђом Нури, са солистима и хором, а затим сам договарао услове свога уговора и смишљао директиве за следећу сезону. Одлазим дакле у Праг, моја ствар је перфектурана (као драматург, с обавезом да диригујем) и дир. Лом је већ обавестио дир. Јиржиковског да ме Нар. позориште позива за следећу сезону у Праг. Желео бих да се преселим у мају да бих могао у Прагу да припремим 2 опере за почетак после распуста, а због репертоара ћу још до краја сезоне одлазити у Брно да диригујем. Желео бих да почнем *Игором*. Све ћу партије дупло попунити и волео бих да г. Зитек научи Игора, Владимира и Кончака - све три улоге - (мислим да би то помогло и код публике) које би наизменично певао.⁴⁸ Затим бих желео да радим Јаначекову *Катју*, Вагнеров *Сумрак богова* (?) *Фалстафа*, једну чешку премијеру (*Водњик* од Вомачке), затим желим да прерадим, као и драматуршки да обрадим из предсметанинског доба неки од чешких *Singspiela* (Шебор, Вајгл) за Ставовско позориште - размишљајем и о *Чешкири грубичјана*,⁴⁹ па можда (Штраусовог – НМ) *Кавалера с ружом* (*Rosenkavalier*), волео бих да радим и од Роке Дибук и из светске литературе или *Тихи Дон* или *Катјарину Измаилову*.⁵⁰ Пуна глава идеја и - брига. Посао ме сасвим окупира.

⁴⁷ Ово је одговор на Коњовићеву «захвалницу» од 29. дец. 1935, после премијере у Прагу 14. дец.

⁴⁸ Ради се о Бородиновој опери *Кнез Игор* и певачу, басисти Вилему Зитеку који за ову прилику треба да спреми роле Кнеза Игора, Владимира Галицког и хана Кончака. Иначе, Халабала и Коњовић су у Прагу рачунали на њега у улози хаџи Томе. Због Зитекове заузетости ту је улогу добио Јиржи Хумл, Марта Красова је била Ката, Станислав Муж Митке.

⁴⁹ Ермана Волф-Ферарија.

⁵⁰ *Дибук* је опера Лодовика Роке. *Тихи дон* Ђержинског и *Катјерина Измаилова* Шостаковича су на неки начин опере-ривали. У то време је *Тихи дон* фаворизован у Совјетском Савезу као дело у стилу соцреализма док је Шостакович са својом *Катјерином* пао у немилост.

Госпођа Хаџић партију није знала па, иако сам с њом увежбавао пред 1. представу једанпут (на другу пробу није дошла), читаве вечери је била ван себе. После прве представе сам с њом имао следеће две пробе веома озбиљне и с радошћу сам очекивао да ће друга представа бити оно право. Па, било је боље - није, међутим, запамтила ни 50% од онога што сам од ње тражио и уопште мислим да ова партија није за њу. Глас као пихтије - а глумачка креација само и само спољна - психолошки јој је Коштана сасвим страна. На другој представи оркестар је дивно свирао! тако да сам после представе одлазио срећан упркос чињеници да је она муслиманка све кварила.⁵¹ И “хорови” одлични (пробао сам на дан представе један сат). Сада се већ радујем 22. опет с Хораковым, биће то мирније и дубље, само размишљам о томе (Праг – *Кошћана* - судбина) да ми ова *Кошћана* сувише не закомпликује живот. -

У Барцелони су били веома успешни с *Проданом*. Још очекујем вести како је прошао (Дворжаков – НМ) *Јакобин*. - С дир. Јиржиковским разговарао сам јуче и пренео му Вашу поруку. Пуно Вас поздравља и писаће Вам - (записао је у календар) - много је заузет и управо је овде у гостима шеф секције Квапил.

Бела ће имати аудицију у Нем. позоришту у Прагу. Разговарао сам већ с шефом Селом и писаћу дир. Егеру. Надам се да ће нам Праг донети срећу? - Преузимам велику одговорност на себе и када о свему размишљам и постајем свега свестан помало се плашим да ли ћу моћи да учиним све што бих желео и све што се од мене очекује. - Талих је опет пао у кревет. Не може да помера руку - мало реуматизам, мало нерви. Министарство би требало да преузме после министра Крчмаржа - Франке (нисам сигуран да ли ће то овога тренутка бити повољно за позориште и за све нас).

Да ли пишете ону нову слику за Коштану? На чему сада радите? Ако уграбим у Прагу који тренутак и ако будем могао да се концентришем, написаћу Вам каква је моја визија те слике. Писаћу, међутим, у сваком случају. - Имам утисак да се Сакс прилично интересује за Београд. - Непрестано ме о томе испитује и с великим нестрпљењем очекује писмо од Вас, шта се у Београду ради и како се тамо ситуација развија. Драги господине интенданту, пренесите молим цењеној госпођи пуно поздрава и рукољуб, као и г. и гђи Рак поздраве од мене и моје супруге.

Вас срдечно поздрављам и још једном молим да се не љутите што дуго нисам писао. - Завршио сам раније пробу *Трубагура* с

⁵¹ Прослављена Салома, Лулу, Аида и Јенуфа (коју је у Прагу, на чешком певала 17 пута), Бахрија Нури Хаџић није крила да јој рола Коштане, ни певачки ни глумачки није лежала (сведочанство Мирке Павловић).

ансамблом да бих могао да довршим писмо и још данас га пошљем, поправићу се. Вама срдачно одан

Зд. Халабала

Коњовић Халабали (на чешком), писмо без датума и без коверта, највероватније фебруар 1936.

Загреб, Гундулићева 34.

Драги и поштовани пријатељу,

Пре неколико дана смо Вам ја и г. др Гавела послали једну разгледницу у којој сам Вам саопштио да сам написао “Ваш” чин за Коштану, боље рећи *Међучин*, односно де факто једну једину сцену која би требало да се одигра одмах после 3. чина (хаџи Томина кућа), по могућности без паузе или са што краћом паузом. Декорација овог *Међучина* («interieur» у Коштаниној кућици) је толико једноставна да би, по моме убеђењу, «einfach» могла да се смести у досадашњу 3. слику, тако да би велика пауза требало да буде тек после IV Миткетове сцене (то је сада де факто V слика, а досадашња V, после прелудијума “Кестенова гора” постаје сада слика VI).

Овај нови *Међучин* написао сам тек недавно, мада сте ми Ви предлагали једну овакву кратку сцену још пре годину дана када сам био у Прагу. Веровао сам у Ваш апсолутни инстинкт за сцену, па ипак дуго се нисам могао одлучити да ово урадим, посебно због својих скрупула према текстуалној архитектоници дела. Нипошто нисам желео да измишљам нови текст, јер тај пут би ме могао одвести тако далеко да бих чак могао изградити сасвим нови либрето А то већ не би била Станковићева *Кошћана*!

Ипак сам веровао у Вашу “тезу” о томе да је Коштани потребно да кроз једну чисто драмску, психолошки јасну сцену буде “избачена” (geworfen) у први план, у средиште дела. У то сам се уверио када сам током ове године, после прашке премијере, добио из Немачке два или три «Meinung»-а у којима је, поред свих комплимената музичкој страни, речено да је текст “неразумљив”, тј. да централном проблему недостаје драмска снага односно драмски контраст. У међувремену сам још једном прочитао Бору Станковића како бих пронашао неколико реченица којима би се могао изразити онај елементарни конфликт личности са самом собом, кроз који Коштана пролази после сцене у х.Томиној кући. Није било потребно превише текста: да бих остао веран Станковићевом стилу, требало је да то буде само неколико изломљених, рапсодијских реченица, које одговарају психолошкој и менталној ситуацији у којој се тог тренутка наша Коштана, реченице које

сам преузео од Станковића мислим да одговарају овој интенцији и да илуминирају у потпуности контрасте који се у овој сцени “сукобљавају” (bekämpfen).

Имам утисак да је разрешење проблема на овај начин добро и да је и сама улога Коштане, као и читава музичка драма, добила тиме знатно снажнији «Schwung». Прекидањем “фолклорног” елемента (ах, тај фамозни фолклор! Мислим да ова тема и са становишта модерне интернационалне музике није ни изблиза исцрпена и “превазиђена”!) и захваљујући креацији једне “снажне” Коштанине сцене, чисто драмске, уз једва неколико лирских “промена”, драмски ток укупно постаје сада интензиван и мислим да и Коштанина партија овим постаје врло захвална. (Врло сам радознао шта ће рећи гђа Хоракова за ову сцену?). Психолошка база је сада у сваком случају много изразитија.

Врло, врло сам “ungeduldig” у очекивању Вашег мишљења и Вашег суда да ли је то оно што сте Ви желели и како сте Ви замишљали? Молим Вас само да пажљиво прочитате и читав текст.

Мада, израдом ове сцене није још исцрпен проблем Коштанине дефинитивне нове “драматизације”. Овај *Међучин* условљава измену режије у првој половини досадашњег IV чина (Миткетов дом). Зато сам ово шире образложио и дописао нови, назовимо, parlando циганског хора, између броја No 220 све до бр. 231. Сада, после ове измене, добија читава Миткетова сцена из IV слике много ширу драмску градацију. Зато, поред главног извода новог *Међучина* (онај извод за клавир де факто је скица орк. партитуре, нисам, међутим, желео да губим време израдом), урадио сам и извод за клавир ове додате сцене из IV слике (између броја 220 и 290), заједно са неопходним текстом и текстуалним коментаром за режисера. У оркестарској партитури, осим што је неопходно додати ове вокалне фразе хору, Гркљан, Салче, Цигани и Митке немају никаквих измена: једино би требало да се на један такт испред броја 231 направи генерална пауза како би могла да се чује задња реченица Миткетова и Коштанина, изречена parlando. Ова ген. пауза уклапа се тамо врло добро.

Сматрам да ова измена није ништа мање значајна него ли *Међучин*.

Још два мала ретуша направио сам у оркестарској партитури, којих нема у Вашој партитури у Прагу:

1) у првом чину, х.Томина сцена, три такта испред бр. 45 па све до шестог такта после овог броја, допунио сам незнатно инструментацију (углавном pp тремола за виолину 1/2), и

II) у финалу II чина фраза: (испред бр. 156) мења ритам: било је 4/4, 5/4, 4/4, 5/4, а сада:

Аман! Аман, аман! Млаго момче за њума!

(и слично свака реприза ове фразе) остављам 3 такта у 4/4. Мислим да је то поједностављење у корист полетности ове сцене. Ове две мале измене нису битне, о томе ћемо још поразговарати када будемо скупа.

Главна ствар за мене је сада да чујем Вашу импресију о “Међучину” и Ваше мишљење о ретушу сцене с хором у IV чину.

Исто ме веома занима шта ћете казати о оркестарској обради *Међучина* и да ли ће Вас задовољити. Иако сам настојао да доминантне буду декламација и говорна флексија, ипак сам дао оркестру слободнији “швунг” како бих тиме постигао јачи драмски “успон” (Aufstieg), што би требало да буде у служби ове слике која траје отприлике 12 минута. Наравно и у смислу гласовном ту би била потребна драмска снага, мада само једног младодрамског сопрана.

Сада бих желео да Вас питам и замолим за обавештење in puncto следеће репризе *Кошћане* у Нар. позоришту. Не знам како се према овом питању опходи дирекција Нар. позоришта, а мени лично је веома непријатно да о томе почнем разговор. Па ипак стоји да је прашка *Кошћана* и “habet sua fata”. Пре свега, прекидање континuitета до којег је дошло због гостовања гђе Хоракове у Барселони, па затим гостовање гђе Нури Хаџић, које није било баш срећно, и затим сте Ви морали назад у Брно ... Поред свега, ни абонентске представе се нису одржале, иако ми их је управа позоришта у задњем своме писму одобрила, па нису одржане ни представе за студенте, ни поподневне ни недељне. Наравно, да је то у неприкосновеној компетенцији управе позоришта да о томе пресуди и одлучи.

Ипак бих волео да знам да ли ће у овој текућој сезони још бити неких реприза: наиме, у зависности од тога бих предузео пут за Праг, а желео бих да поведем са собом свога сина, да бих му показао да у Прагу сада по завршетку својих студија може пронаћи шире европске хоризонте какви су му неопходни. Г. др Гавела ми је обећао да ће о питању реприза *Кошћане* попричати и с г. саветником др Нојманом.

Уколико би дошло до репризе у овој сезони, волео бих веома ако би се том приликом могла увежбати и ова нова сцена *Међу-*

чина (преписивање оркестарских партитура пало би на мој сопствени рачун). Измена у 4. такту мислим да није никакав проблем. Мој драги пријатељ Оуржедњик урадио би то за Вас и мене веома радо.

Задржао сам Вас овим бескрајним писмом веома дуго. И још Вас оптерећујем молбом да ми што је пре могуће одговорите укратко о партитури и о концепцији *Међучина*! Само помислите, молим Вас, да ми већ дуго нисте писали - а толики број Ваших драгих и увек тако садржајних писама из прошлог брнског времена за мене су увек били велико задовољство, - те као да имам већ некако "претензионо право" на једно дугачко писмо. Требало би да демантујете пријатеља Гавелу који Вас правда тиме да је код Вас сада некакав "јавашлук". Та то је ипак наш балкански спецификум. И молим да ми сасвим отворено кажете и у случају ако Вам се не буде допало оно што сам Вам послао.

Не желим да се ни у Југославији *Кошћана* игра другачије него у овој последњој, дефинитивној редакцији. Зато ће следеће репризе (у наредној сезони) бити према прашкој изведби, у Београду, и у Љубљани, надам се такође.

Исто желим тек сада да издам нови извод за клавир који би био обрађен према овој последњој редакцији. Уколико ипак успем да ускоро дођем у Праг, о свему томе ћемо поразговарати.

А како се Ви осећате у Прагу, у Позоришту? А гђа Бела? Молим Вас да драгој гђи Бели пренесете мој "рукољуб" и од моје супруге срдачне поздраве. Вас поздрављамо обоје такође врло срдачно и у најбољем пријатељству остајем Вама одани

Петар Коњовић

Пошт. гђа Рак је била толико љубазна и обезбедила дословни чешки превод текста у *Међучину* и у исправљеној сцени у Миткетовом чину: тако ће Вам текстуално све бити јасно.

П.С. Што се тиче музичке концепције *Међучина*, мислим да Вам немам шта објашњавати: Ви толико добро познајете *Кошћану*, као ја сам, па можда и боље, и зато ћете одмах приметити које мотивске елементе сам користио. Ви сте ми први рекли да има, посебно у задњој слици, неколико мотива сасвим неискоришћених. Ради психолошке циркулације *Међучина*, који де факто представља својеврсни *Auftakt* задњој слици (само још овде има наде, активности, а тамо већ само резигнација), ови се мотиви управо "нуде".

Молим "передать" моје срдачне поздраве Мме Хораковој и г. др Гавели.

Овим је закључено излагање једног дела преписке Коњовић-Халабала. У смањеном обиму, она ипак приказује суштину сарадње два уметника, у којој се они и нису морали у свему сложити. Највероватније да се ни Модест Мусоргски не би сложио са прерадама *Бориса Годунова* и *Хованичине*. На ове моменте и указује Коњовић у једном од својих писама Халабали (1939. године), ценећи свакако редакторски подухват Римског-Корсакова, као и Халабалин. По многим питањима покренутим у овој кореспонденцији, извођачким, естетским, психолошким, композиционим, могле би се написати студије. Посебно је занимљив аспект «непојамности» драме и опере *Кошићана* иностраном гледаоцу-слушаоцу. Међутим, та «оријентална» страна *Кошићане* била је сасвим разумљива и прихватљива Халабали. Коњовић је врло инсистирао на томе, и писмено и усмено, да се за тај феномен има захвалити Халабалином школовању код Јаначека, као и Халабалином посебном сензибилитету у интерпретитању словенских опера.

* * *

Редослед преписке. Писма су писана руком уколико није назначено другачије.

Година 1932.

Здењек Халабала Петру Коњовићу 14. јула, из Брна.

Бранко Гавела Петру Коњовићу 22. јула, из Сплита.

Петар Коњовић Халабали 24. јула, из Сплита (српски, писаћа машина).

Халабала Гавели 25. јула, из Пшибрама (експрес дописница, односи се на Коњовића, мимоишла се са његовим писмом од 24. јула).

Коњовић Халабали 7. августа, из Сплита (српски). Одговор на Халабалину дописницу.

Халабала одговара Коњовићу, из Брна, почетак септембра.

Гавела Коњовићу 1. септембар, из Брна.

Коњовић Халабали 6. септембар, из Загреба (српски, писаћа машина).

Чешко посланство из Београда Коњовићу у Суботицу 10. септембра (експрес, писаћа машина, српски).

Коњовић Халабали 22. септембра, из Брна, на дан премијере *Кошићане* у Брну (српски).

Никола Цвејић Коњовићу 3. октобра, из Брна, спомиње радио пренос из Брна од 13. октобра.

Цвејић Коњовићу 2. новембра, дописница из Брна.

Халабала и његова супруга Коњовићу 27. децембра, из Брна.

Година 1933.

Коњовић Халабали 5. августа, из Загреба (српски, писаћа машина).
Одговара на Халабалино писмо (које није сачувано) од 28. јула.
Халабала Коњовићу, без датума, почетком септембра, из Брна.
Коњовић Халабали 4. октобра, из Загреба (српски).
Халабала Коњовићу, без датума, вероватно октобра, из Брна.
Коњовић из Загреба управнику позоришта у Прагу, Станиславу
Мојжишу-Лому 7. децембра (српски, копија, писаћа машина).

Година 1934.

Халабала Коњовићу 9. јануара, из Брна.
Коњовић Халабали 24. јануара, из Загреба (српски, писаћа машина).
Халабала Коњовићу 5. фебруара, из Брна.
Халабала Коњовићу 6. марта, из Брна.
Халабала Коњовићу 7. априла, из Брна. Истог дана писмо Крешимиру
Барановићу.
Здењек Книтл Коњовићу 27. јуна, из Прага (српски).
Халабала Коњовићу 21. јула, из Прага.
Коњовић Халабали 23. јула, из Загреба (српски).
Коњовић Халабали 8. септембра, из Загреба (српски).
Халабала Коњовићу 12. септембра, из Брна.
Миливоје Црвчанин Коњовићу 22. септембра, из Прага (ћирилица).
Коњовић Вацлаву Јиржиковском, управнику позоришта у Брну 14. де-
цембра, из Загреба (српски, писаћа машина).
Халабала Коњовићу 31. децембра, из Брна.

Година 1935.

Коњовић Халабали 13. јануара, из Загреба (српски).
Коњовић Халабали без датума, из Загреба (српски).
Ада Пољакова Коњовићу 3. фебруара, из Париза (француски).
Халабала Коњовићу, без датума, вероватно пролеће, из Брна.
Халабала Коњовићу 8. јула, из Пшибрама.
Коњовић Халабали 5. августа, из Загреба (српски).
Коњовић Халабали 16. септембра, из Загреба (српски).
Халабала Коњовићу 16. септембра, из Брна (експрес).
Халабала Коњовићу, без датума, вероватно јесен, из Брна.
Коњовић Халабали 21. септембра, из Прага у Брно (српски).
Коњовић Халабали 22. септембра из Прага у Брно (српскочешки).
Халабала Коњовићу 25. септембра, из Брна у Праг.

Коњовић Халабали 27. септембра, из Прага у Брно (чешки).
Неидентификована особа из југословенског посланства Коњовићу 14. октобра, из Прага (ћирилица).
Халабала Коњовићу 20. октобра, из Угарског Градишта.
Коњовић Халабали 22. октобра, из Загреба (чешки).
Халабала Коњовићу 24. октобра, из Брна.
Коњовић Халабали 25. или 26. октобра, из Загреба (чешки).
Јан Марио Оуржедњик Коњовићу 7. новембра, из Прага (српски).
Коњовић Халабали 10. новембра, из Прага (чешки).
Коњовић Халабали 16. новембра, из Прага (чешки).
Коњовић Халабали 29. децембра, из Загреба (српски).

Година 1936.

Коњовић Халабали 15. јануара, из Загреба (српски).
Халабала Коњовићу 18. јануара, из Брна.
Коњовић Халабали 20. јануара, из Загреба (српски).
Коњовић Халабали 2. фебруара, из Загреба (српски).
Коњовић Халабали 22. фебруара, из Загреба (чешки).
Коњовић Халабали без датума, из Загреба (чешки).
Ота Хоракова Коњовићу 27. маја, из Прага.
Хоракова Коњовићу 16. децембра, из Прага.
Халабала Коњовићу 26. децембра, из Прага (разгледница).

Година 1937.

Коњовић Халабали 25. октобра, из Загреба (чешки).
Коњовић Халабали 17. децембра, из Загреба (чешки).

Година 1938.

Коњовић Халабали 14. јануара, из Загреба (чешки). Одговор на Халабалино писмо од 21. децембра 1937. (писмо није сачувано).
Коњовић Халабали од 14. јуна, из Загреба (чешки).
Халабала Коњовићу 2. јула, из Прага.
Коњовић Халабали, 7. августа, разгледница из Рогашке Слатине (чешки).
Мирко Полич Коњовићу 24. августа, из Љубљане (српски).
Коњовић Халабали 24. новембра, из Загреба (чешки).
Халабала Коњовићу 11. децембра, из Прага.
Коњовић Халабали 18. децембра, из Загреба (чешки).
Халабала Коњовићу без датума, из Прага.

Година 1939.

- Коњовић Халабали, 5. априла, из Земуна (дописница, чешки).
Коњовић Халабали 19. јуна, из Земуна (чешки).
Халабала Коњовићу 19. јула, из Прага.
Коњовић Халабали 3-6. августа, из Београда и Загреба (чешки).
Петру Коњовићу Управа Народног гледалишча у Љубљани 12. августа (словеначки, писаћа машина).
Коњовић Халабали 16. августа, из Загреба (чешки).
Коњовић Халабали 28. септембра, из Београда (дописница, чешки).
Халабала Коњовићу 15-16. октобра, из Прага.
Халабала Коњовићу 4. новембра, из Прага.
Коњовић Халабали 2. децембра, из Београда (чешки).
Халабала Коњовићу 13. децембра, из Прага.
Халабала Коњовићу 15. децембра, из Прага.
Коњовић Халабали 18. децембра, из Београда (чешки).
Коњовић Халабали 25. децембра, из Београда (разгледница, чешки).
Халабала Коњовићу 29. децембра, из Прага.
У вези са изразом клавирског извода *Кошћане* сачуване су 3 дописнице, 1 разгледница и 1 писмо Карела Шолца Петру Коњовићу.

Година 1940.

- Коњовић Халабали 3. јануара, из Београда (дописница, чешки).
Халабала Коњовићу 4. јануара, из Прага.
Коњовић Халабали 13. јануара, из Београда (чешки).
Коњовић Халабали 10. фебруара, из Београда (немачки).
Халабала Коњовићу 20. фебруара, из Прага (препоручено).
Коњовић Халабали 26. фебруара, из Београда (експрес дописница, чешки).
Коњовић Халабали 9. марта, из Београда (експрес дописница, чешки).
Одговара на Халабалино писмо од 28. фебруара (није сачувано).
Коњовић Халабали 4. маја, из Београда (експрес дописница, чешки).
Халабала Коњовићу 11. маја, из Прага (експрес дописница).
Коњовић Халабали 24. маја (препоручена дописница, чешки).
Коњовић Халабали 12. јуна (експрес дописница, чешки).

Очекивало би се да у Коњовићевој заоставштини постоје сачувана сва Халабалина писма, што није случај. Захвални смо Бели Розумовој што је својим лепим гестом допринела да се у великој мери кореспонденција Коњовић-Халабала употпуни.

Nadežda Mosusova

DIE KORRESPONDENZ ZWISCHEN
PETAR KONJOVIĆ (1883-1970)
UND ZDENEK CHALABALA (1899-1962)
(Zusammenfassung)

Slawische Gemeinsamkeit und auch politische Ursachen brachten nach dem Ersten Weltkrieg zwei neue Staaten, zusammen, Jugoslawien und Tschechoslowakei. Kulturelle Beziehungen waren sehr lebendig (sie waren auch aktuell vor dem Kriege) auf dem musikalischen Gebiete, in dem Konzertsaal, in der Oper. Besondere Aufmerksamkeit erhob die Oper *Koštana* (1929) von Petar Konjović, mit der Premiere in damaligen Jugoslawien in 1931 (Zagreb, Belgrad, Ljubljana), die sie auch nach Tschechoslowakei brachte.

Nach der Aufführung in dem Nationaltheater Brno/Brünn (ins Tschechisch übersetzt von Zdenek Knittl), September 1932, für deren Erfolg sich der tschechische Dirigent Zdenek Chalabala sehr engagiert hatte, kam die Oper *Koštana* in die Sphäre der künstlerischen Aufmerksamkeit des Westens (z. B. *Universal* war sehr interessiert) und dabei auf die Szene des Prager Nationaltheater 1935, auch unter der Leitung von Chalabala. Seine Anstrengungen waren keine blosse Höflichkeit, überbieten jedenfalls eine normale zwischenstaatliche Kurtoisie, und auch beide Nationaltheater, nicht ohne Verdienst dieses Dirigenten, stellten ihre beste Besetzungen dem serbischen Tonsätzer zur Verfügung. Leider verhinderte der Zweite Weltkrieg *Koštanas* "Drang nach Westen". In der Nachkriegszeit erlebte diese Oper eine Premiere in Bratislava (Slowakei, 1948), und noch ein Gastspiel der Belgrader Oper in Warschau (1960).

In der Korrespondenz Konjović-Chalabala handelt sich um die Vorbereitungen der beiden tschechischen Premieren und um die Bearbeitung der *Koštana*, von Chalabala initiiert und von dem Komponisten durchgeführt oder autorisiert. Der Briefumtausch dauerte 1932-1940, mit cca 100 Schreiben (hier nur ein Viertel geschildert). Ein Teil der Korrespondenz, die Briefe von Konjović zu Chalabala, kamen auf private Weise von der Dirigenten Witwe Bela Rosumova (Opernsängerin, Brüner *Koštana*) durch die damalige pensionierte Solistin der Zagreber Oper, Marta Wellar-Rak (übrigens Übersetzerin ins Deutsch der Texte in den Kompositionen von Konjović) zu Autorin dieser Präsentation. Die Briefe von Konjović zu Chalabala haben keine Signatur, wie auch die ganze Korrespondenz von Konjović, die sich wie der komplette Nachlass des Komponisten in dem Musikwissenschaftlichen Institut SANU in Belgrad befindet.

Als wichtigste Resultat dieser Zusammenarbeit, entstand, nach beiden Premieren, ein neues Bild der Oper (statt 5 hat *Koštana* in endgültiger Fassung 6 Bilder), dass Konjović im Jahren 1936-8 komponierte. Bald nach der Prager Aufführung von *Koštana* bekam Chalabala den Dirigentenpost in dem Nationaltheater der Hauptstadt. In dieser Zeit kam auch wegen der *Koštanas* Erfolge eine Verehrung des serbischen Komponisten: er wurde zum ausländischen Mitglied der Tschechischen Akademie der Wissenschaften gewählt (vorher waren das Igor Stravinsky und Karol Szymanowski).

Die Premiere der “neuen” *Koštana* fand in Belgrader Nationaltheater 1940 statt, leider ohne Zdenek Chalabala als Gast am Pult, was Konjović eifrig wünschte. (Statt Chalabala war es Lovro Matačić). In derselben Version wurde die Oper nach dem Kriege in Jugoslawien, in Zagreb und Belgrad aufgeführt, auch in Slowakei.

Die Korrespondenz Chalabala-Konjović schildert eine interessante musikalische Welt in Mitteleuropa 30-en Jahren, mit heute fast vergessenen Persönlichkeiten, wie die hervorragenden tschechischen Opersänger, auch die serbischen, Regisseure, Komponisten, Dramaturgen, Musikwissenschaftler und Herausgeber.